

**HET BOSCH
GENAEMPT** **DEN EKKELKAMP**

FLARDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN EEN TYPISCH STUKJE VEGHEL

ROLF VONK

INHOUDSOPGAVE

VEGHEL-WEST OP DE SCHOP	4
Ligging en Begrenzing Eikelkamp	5
I VEGHEL TEN WESTEN VAN DE AA	6
1.1 Oude en nieuwe ontginningen.....	6
1.1.1 'Over de Brugge aan den Hoogeinde': een gemeenschap in Veghel-West	6
1.1.2 De buurtschap Hoogeinde.....	7
1.1.3 De Nieuwe Kapel of Dorhoutse Kapel.....	9
1.1.4 Herberg De Zwaan.....	9
1.1.4.1 Een strijdbare herbergier in De Zwaan.....	10
1.1.4.2 Een messentrekker in de herberg	11
1.1.4.3 De ijkmeester bezoekt De Zwaan.....	11
1.1.5 De woonhuizen aan de Groenendaal	12
1.1.5.1 Groenendaal en haar ligging aan de Overaasche Hoeve	13
1.1.6 Het cijnsboek van Helmond.....	13
1.1.7 De Kapelkuil.....	13
1.1.8 De rosoliemolen aan het Hoogeinde	14
1.1.9 De schutsboom aan het Hoogeinde	16
1.1.10 'Beerjagen' aan het Hoogeinde	16
1.1.11 1794: Geallieerde en Franse troepen aan het Hoogeinde	17
1.2 Nieuwe ontginningen: De Putten en Eikelkamp.....	18
1.2.1 Gemeentegronden aan De Putten en De Dubbelen	18
1.2.2 Het gemeentelijk bos Eikelkamp	19
1.2.3 Rooisedijk, Schijndelsedijk en Eerdse Pad als ontginningsassen	19
1.2.3.1 Beroving aan de Eerdse Pad.....	20
1.2.4 Het Meierijsse peppellandschap rond 'Klompendorp' Veghel	20
II DE EIKELKAMP ALS HART VAN BEDRIJVIG VEGHEL	22
2.1 Ontwikkeling van de infrastructuur, industrie en bewoning.....	22
2.1.1 Aanleg van de Zuid-Willemsvaart	22
2.1.2 Aanleg van de Oude Haven	25
2.1.3 De oude Witte Brug	25
2.1.4 De nieuwe Witte Brug over de haveningang	26
2.1.5 Ontwikkeling van de infrastructuur.....	28
2.2 Bedrijven en woningen in de "Sluiswijk"	30
2.2.1 Bedrijfsvestiging	30
2.2.2 De molen van Van Heeswijk	30
2.2.3 De Meijerijse Boerenbond en de kalverhandel.....	31
2.2.4 Café De Zwaan / het Tramstation.....	31
2.2.5 Gasvoorziening te Veghel.....	32
2.2.6 Kleinschalige bedrijvigheid aan Sluisweg / Sluisstraat en Rijksweg	32
2.2.7 Woningbouw aan Oude Sluisweg en Sint-Lambertusstraat.....	33
2.2.8 R.K. Bouwvereniging Sint-Lambertus en de Sluiswijk	34
2.3 Bedrijven en woningen aan Zuidkade en Eikelkamp	36
2.3.1 Ontstaan van een gevarieerde buurt rond Sluisstraat en Havenplein	36
2.3.2 Voorzichtige industrialisatie Zuidkade en Eikelkamp.....	37
2.3.3 Houtzagerij Van Hout	37
2.3.4 Stoomwasserij Rath.....	38
2.3.5 Zakkenhandel Max Wolf.....	38
2.3.6 'Het noodlottige ongeluk te Veghel.....	38
2.3.7 Monumentale woningen aan de Zuidkade en in de Eikelkamp	39
III EIKELKAMP ALS HART VAN HET CULTURELE LEVEN	42
3.1 Middelpunt van Veghel's society	42
3.1.1 Huzaren aan de Witte Brug	45
3.2 Voetbalclub DEVO.....	45
IV HET STREVEN NAAR INDUSTRIALISERING	46
4.1 Een eerste aanzet tot Veghelse industrialisatieplannen	46
V OORLOGSJAREN 1940-1944	47
5.1 Ligging aan de vuurlinie	47
5.1.1 Voorafgaand.....	47
5.1.2 Duitse inval van mei 1940.....	48

5.1.3 Luchtbeschermingsdienst en de Eikelkamp.....	49
5.2 Operatie Market Garden	50
5.2.1 Veghel voor industrie.....	51
5.2.2 Het werk aan de noodbrug bij Sluis 4	52
5.2.3 22 september: Black Friday	53
5.2.4 De nadagen van Market Garden	54
5.3 De Veghelse Victoriefeesten van 1945	54
5.4 De Airborne-vieringen in Veghel.....	55
VI UITBREIDINGSPLAN EIKELKAMP	57
6.1 Woningnood in Veghel	57
6.1.1 Sinterklaastraditie in Veghel.....	58
6.1.2 Eikelkamp in 1958: nostalgische beelden uit de Adolfs-Collectie	58
6.2.1 Uitbreiding van industrieterrein Eikelkamp.....	63
6.2.2 Uitbreiding woonwijk Eikelkamp.....	64
6.3 Strijd om de benoeming tot kerngemeente.....	67
6.4 Ontsluiting van de nieuwe woonwijk Eikelkamp.....	70
6.4.1 De Veghelse ‘rontonde’	70
6.5 Bedrijven in de Eikelkamp.....	77
6.5.1 Victoria Mengvoeders	79
6.5.2 D’n Kólleboer.....	80
6.5.3 Van Eerd Groep	80
6.5.4 Vugts hout- & bouwmaterialen	80
VII ONTSTAAN VAN EEN HECHTE GEMEENSCHAP	84
7.1 Wijkvereniging Bloemenwijk en Heilig Hartparochie	84
7.1.1 Wijkvereniging Bloemenwijk en speeltuin ‘t Kinderparadijs.....	84
7.1.2 Eikelkamp als onderdeel van de nieuwe Heilig Hartparochie	87
7.2 Voorzieningen in de wijk.....	89
7.2.1 Cafés aan de Eikelkamp.....	89
7.2.2 Winkels in de wijk.....	91
VIII EIKELKAMP IN DE SANERING	93
8.1 De Eikelkamp als aandachtswijk	93
8.1.1 Veranderende woonwensen en herstructurering	93
8.1.2 De brandweerkazerne bij de oude gasfabriek	94
8.1.3 Dienst Gemeentewerken aan de Violenstraat.....	95
8.1.4 De Twaalf Apostelen en de Oliemolen.....	96
8.2 Inbreiding van de wijk.....	96
8.3 Onderwijs, cultuur en maatschappelijke voorzieningen aan de Zuidkade	97
8.3.1 Museum Bevrijdende Vleugels.....	98
8.3.2 Impuls voor onderwijs aan de Zuidkade.....	98
8.5 Verandering van de sociale structuur in de Eikelkamp	99
IX EIKELKAMP ALS ONDERDEEL VAN VEGHEL-WEST.....	101
9.1 Masterplan Veghel-West: nieuwe plannen voor de toekomst.....	101
9.1.1 Toenemende verkeersdruk en verloedering	101
9.2 Het Masterplan en de bestemmingsplannen.....	102
9.2.1 Ontsluiting industrieterrein Eikelkamp.....	104
9.2.2 Verkeersmaatregelen in en om de Eikelkamp	105
9.3 De Borders en meer nieuwbouwplannen	106
9.3.1 De nieuwe Narcisstraat of ‘Klein Oranjewijk’	107
9.4 Renovatie van de speeltuin	108
9.5 Vijftig jaar Bloemenwijk een feest van herkenning.....	108
9.6 De toekomst: grootschalige herstructurering?.....	108
9.6.1 Pieterpad aan de Chrysantenstraat!.....	109
9.7 Een beeld van de wijk anno 2009	110
TOT BESLUIT	112
I Gebruikte afkortingen	113
II Geraadpleegde literatuur.....	113
III Geraadpleegde bronnen en archieven.....	114

De typerende oude entree tot Veghel: woonwijk Eikelkamp in de schaduw van de grote silo's van CHV en mengvoederfabriek Van Heeswijk. Midden in de wijk de opvallende solitaire populier aan de Oliemolen. In de wijk het typerende torentje van de brandweerkazerne aan de Violenstraat en iets verder naar rechts de toren van de parochiekerk H.Hart aan het Hoogeinde. Op de voorgrond de drukke Rembrandtlaan.

VEGHEL-WEST OP DE SCHOP

Aan de vooravond van grote veranderingen

Op de grens van woon- en werkstad Veghel ligt de Eikelkamp -in de volksmond bekend als de Bloemenwijk-; een woonwijk waar generaties Veghelaren zijn opgegroeid. Het tot in de jaren '50 van de twintigste eeuw sterk agrarisch gebied met haar Meierijs karakter werd met de komst van woningen en bedrijven in enkele decennia het hart van industrieel en werkend Veghel. In de nog jonge wijk ontwikkelde zich een sterke sociale samenhang, die resulteerde in een hecht verenigingsleven. Het gebrek aan voorzieningen in de wijk werd ruimschoots gecompenseerd door de aanwezigheid van voorzieningen en middenstand in Sluisstraat en aangrenzend gebied. De combinatie van wonen, werken en centrum maakten van Eikelkamp in vele opzichten een rasecht stukje Veghel. Met de loop van de jaren echter, verouderden delen van de wijk en het aangrenzend dorps hart, waarvan de functies meer en meer verplaatst werden over de Aa-zijde richting Veghel-centrum. Met de aanleg van de grote industrieterreinen op Dubbelen en Amert veranderde eveneens de rol van Eikelkamp als kloppend industrieel hart. Een toename van verkeersintensiteit en het uiteenraken van enerzijds werken en anderzijds wonen en centrum hebben de balans verstoord. Met de intentie van de Gemeente Veghel om het gebied te upgraden is de Eikelkamp onderdeel geworden van een groter geheel dat wordt aangeduid onder de noemer 'Veghel-West' en staat zij aan de vooravond van grote veranderingen.

Dit artikel laat zien, dat Eikelkamp -als typisch stukje Veghel- al eeuwen aan grote veranderingen onderhevig is geweest. Telkens ging het daarbij om het verbeteren van woon- en werkomgeving van de inwoners van dit gebied. Veel herkenbare situaties –als foto vastgelegd in de archieven van BHIC en Veghelinbeeld.nl- zullen de revue passeren en daarbij de tekst verlevendigen. Mijn grote hoop is echter, dat in de toekomst de verhalen van de bewoners van Eikelkamp zullen gaan leven op de site van BHIC, zodat dit globale raamwerk werkelijk ingevuld kan worden met persoonlijke geschiedenis en kan bijdragen aan het 'Geheugen van Veghel'.

Rolf Vonk, Veghel 2010

Met dank aan Gertrude van den Elzen van het ThuisPunt Veghel voor het aanleveren van een aantal stukken en Rien Wols van BHIC voor de plaatsing op de site.

Eveneens dank aan het gebruik van foto's uit de collecties van:

DE LIGGING EN BEGRENZING VAN DE EIKELKAMP

De begrenzing van de Eikelkamp is globaal als volgt te omschrijven: ten noorden de Oude Haven, ten oosten de Sluisstraat, ten zuiden de Rembrandtlaan [het nieuwe plan Rembrandtboulevard] en ten westen de Rijksweg. Dit artikel zal zich met name richten op de woonkern van de Eikelkamp en deels ook op het industriële gedeelte langs de Oude Haven. De woonkern wordt niet begrensd door de Zuidkade, maar door de Chrysantenstraat en Asterstraat.¹

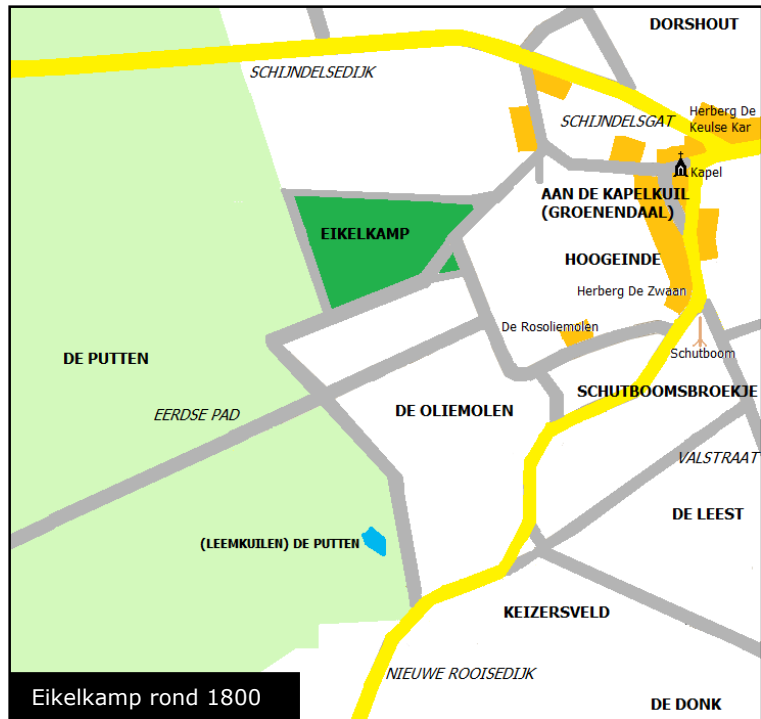

¹ "De noordzijde wordt begrensd door de Chrysantenstraat en Asterstraat." [Govers, 2000:126]

I VEGHEL TEN WESTEN VAN DE AA

1.1 Oude en nieuwe ontginningen

Delen van Veghel ten westen van de Aa behoren tot het oudste cultuurlandschap in onze gemeente en staan vanouds in verbinding met de dorpskern Veghel die sinds onheuglijke tijden als verzorgingskern fungeert. Ten westen van Veghel liggen eveneens een aantal gebieden die tot het jongste cultuurlandschap van de gemeente behoren. Op de zogenaamde breuklijn tussen oud en jong bevindt zich de Eikelkamp. Van de hedendaagse woonwijk was globaal gezien vóór 1800 enkel het gedeelte tussen de huidige Lelielaan en Sluisstraat in cultuur gebracht. Alle landerijen aan de huidige Sluisstraat/Havenstraat behoorden tot twee Hoogmiddeleeuwse cijnsgoederen. De landerijen aan de Leeuwenbekstraat werden vanaf de zestiende/zeventiende eeuw ontgonnen. Al deze landerijen behoorden van oudsher tot de buurtschap Hoogeinde, een sterk agrarisch getinte lintbebouwing. We duiken een stukje terug in de tijd.

1.1.1 'OVER DE BRUGGE AAN DEN HOOGGEINDE': EEN GEMEENSCHAP IN VEGHEL-WEST

Wie tegenwoordig vanuit het Veghelse centrum via de Hoogstraat naar de Eikelkamp rijdt, bevindt zich temidden van de bedrijvigheid. Het tegenwoordig zo bedrijvige deel van Veghel was oorspronkelijk een enigszins perifeer gelegen stukje Veghel aan de rand van een uitgestrekt broekgebied. In algemene zin werd dit broekgebied op oude kaarten aangeduid als "Veghels Broeck", maar op de eerste kadasterkaarten wordt het als Den Dubbelen en De Putten aangeduid. Dubbelen zou wijzen op een laaggelegen waterrijke streek, welke betekenis overeen lijkt te komen met het gelijknamige toponiem "Veghels Broeck".² Deze drassige laagten stonden ten behoeve van de inwoners van Veghel en strekten zich uit vanaf het gehucht Eerde tot aan wat we tegenwoordig 'Veghel-West' noemen. Daar ontstonden op dekzandruggen tussen de leemgronden de buurtschappen Leest, Dorhout (nu Dorshout) en Hoogeinde ten westen van de Aa. Vroeger noemde men vanuit Veghel dit buurtje 'Te Overaa' [1379 Die hove van Overaa] naar het Brabants leengoed dat aan de westelijke zijde van de Aa lag. Later sprak men van 'Over de Brugge' en 'Over de Brugge aan den Hoogeinde'. Al eeuwen vormt de Aabrug vanuit Veghel immers de toegang tot Veghel-West. De Veghelse brug was een strategische toegang tot de Meierij van 's-Hertogenbosch. Een bericht daarvan dateert uit 1512, de periode van de Gelders-Brabantse oorlogen: "Item, alsoe inden lesten oorloighe van Gelre, dese stat metten plattenlande hadde aff doen werpen, tot gemeyn profijt ende tot bescermenisse deser Meyerien, ende bysunder Pedelant die langhe brugge tot Vechel, soe hebben die naegebueren van Vechel, die selve brugghe, tot gerieve van den selven lande, weder omme doen maken, die vele gecost heeft soe se groot ende lanck was."³ De Veghelse brug vormde echter bovenal een schakel tussen Veghel-centrum en Veghel-West. Zij lag daar niet voor niets. In oorsprong lag hier waarschijnlijk een 'voorde' een doorwaadbare plaats in de Aa. Hier liep de weg van Veghel naar het in de Vroege Middeleeuwen belangrijke bestuurscentrum Sint-Oedenrode. In de eeuwen daarna werd Veghel-West een verkeersknooppunt tussen Veghel, Schijndel, Eerde en Sint-Oedenrode. Ter plaatse van dit verkeersknooppunt vinden we de buurt Hoogeinde.

² In 1376 aangeduid als "Dubbelen in Eerde". [Beijers, 1996:68]. Overigens hanteert landmeter Hendrik Verhees uit Boxtel de term "Veghels Broeck" op zijn kaarten.

³ *Inventaris der archieven van de stad 's Hertogenbosch, Volume 1, Rogier Adriaan van Zuylen (jr) . W. C. Van Heusden, 1863, blz. 620 De herstelkosten van 86 Carolusguldens en 18 stuivers werden opgebracht door stad en land van de Meierij.*

1.1.2 DE BUURTSCHAP HOOG EINDE

De benaming Hoogeinde [1447: 'Hogheeynde'] wijst op ligging van deze nederzetting bij een draaiboom of 'ynde'. Deze draaibomen of hekken werden in het verleden geplaatst om het vee binnen het dorp te houden. Mogelijk lag deze draaiboom ergens in de huidige Sluisstraat.⁴ Hoogeinde strekte zich uit langs de westelijke Aa-oever en werd ten noorden begrensd door de buurtschap Dorhout, waar het – zoals we zullen zien- mogelijk in oorsprong mee vereenzelvigd werd, ten zuiden door de buurtschap Leest. Toch werden de oude benamingen soms in een bredere context gebruikt. Zo sprak men in 1694 over *“de hoeve genaemt De Wiel, alhier tot Veghel aen de Aastroom ter plaatse genaemt de Hoog Eijnde.”*, waarmee men doelde op de Wielse Hoeve aan de Oude-Aastraat bij de mestbrug op de Leest!

De kern van Hoogeinde concentreerde zich rond de huidige aansluiting Sluisstraat en H.Hartplein, alwaar destijds bij herberg De Keulse Kar een belangrijke T-splitsing lag. De benaming De Keulse Kar werd volgens Cornelissen (1998) vaker gebruikt voor herbergen [o.a. te Boxel, Schijndel en Rixtel] langs de postkoetsroutes van Antwerpen en Den Bosch naar Keulen. Schijnbaar was ook de route aan het Hoogeinde belangrijk voor het doorgaande verkeer. Ter plaatse begon de voor Veghel belangrijke landweg naar Schijndel; de Schijndelsedijk [thans NCB-laan]. In zuidelijke richting liep de oude Valstraat richting de buurtschap Leest en het zuidwestelijk gelegen Zijtaart. Het Veghels restant van deze straat heet nu Sluisstraat, terwijl het overgrote gedeelte bij de bouw van woonwijk De Leest verdwenen is. In 1935 werd dat deel nog als Valstraat aangeduid. In Zijtaart bestaat het oude tracé van de Valstraat overigens nog wel. Het is een smal zandpad dat vanaf de kanaaldijk naar de Leinserondweg loopt. Iets ten zuiden van de buurtschap Hoogeinde bevond zich een splitsing in de Valstraat [nu is dit de pleinachtige ruimte in de Sluisstraat]. Hier begon de landweg naar Sint-Oedenrode, heel toepasselijk Rooisedijk genaamd; alhoewel men in andere documenten soms spreekt over de *'Berkensteeg'*.⁵ Het oude tracé is tegenwoordig deels nog herkenbaar in de loop van de Violenstraat en Riddersporenstraat, maar de aansluiting op de Sluisstraat werd in 2008 verlegd voor de aanbouw van het appartementencomplex De Borders. Het terrein van bestemmingsplan De Borders ligt –evenals het industrieterrein Oliemolen- binnen de grenzen van de huidige woonwijk, maar is het enige deel van de Eikelkamp, dat oorspronkelijk tot de buurtschap Leest behoorde.

Het lijkt tegenwoordig -gezien de geografische ligging- enigszins vreemd, maar de benaming Dorhout was in oude tijden waarschijnlijk algemener voor een groter gebied ten westen van Veghel. De koster Brock uit Sint-Oedenrode beschrijft in zijn publicatie over de Meierij het volgende: *“Dorhout, Een wel bebouwde Buurt ten Westen van, en digt by het Dorp, gelegen..”*⁶ Met de beschrijving *“Wel bebouwde”* duidde Brock ogenschijnlijk vooral op de wat geclusterde bebouwing aan de huidige Hoogstraat en H.Hartplein. Hoogeinde behoorde van oudsher tot de tiendklamp Middelste Dorhout, wat mogelijk de beschrijving van Brock verklaart. De term tiendklamp wijst op een groep bijeen liggende landerijen, in dit geval Middelste Dorhout. Met de tienden bedoelde men het afstaan van een deel van de oogst aan de kerk, tot onderhoud van de pastoor en het kerkgebouw van Sint-Lambertus in de Veghelse dorpskern. Zo kende men de grote of korentiende [betaling van korenschoven] en de kleine of smalle tiende [betaling van kleine veldgewassen]. Al vroeg kwamen veel tienden in bezit van wereldlijke heren. In Veghel kwam de aanzienlijke Meierijse adelfamilie Heijm in het bezit van de Oude tienden. In 1415 wordt gezegd: *“De Heymse of aude tienden te Vechel zijn leenroerig aan het leenhof te Geffen. Zij hangen te leen van Gerlach van Ghemert, man van de Vrouwe van Geffen.”* In dat jaar zijn de Oude tienden al een Geffens leen en dienden door de familie Heijm voor de Bossche schepenen Gerlachus van Ghemert als leenheer verheven te worden.⁷ De Heijms behoorden tot de bestuurlijke topklaag van 's-Hertogenbosch en de onderhorige Meierij. Zo was onder andere de Bossche hoogschout Gosewinus Heijm, rentmeester-generaal der domeinen in stad en Meierij van Den Bosch bezitter van de Dorhoutse tienden in Veghel.⁸ Veelal werden deze tiendklampen verpacht aan lokale personen. De inkomsten van de tiendklampen Dorhout en Brugge werden in 1722 bijvoorbeeld voor 211,- guldens verpacht aan Lambert van de Ven.⁹

De band tussen Hoogeinde en Dorhout wordt onderstreept door het gezamenlijke toebehoren tot de Dorhoutse tiendklamp, maar uit zich ook in de samenwerking tussen deze buurten –'rotten' genaamd-. In 1662 riep de Veghelse schepenenbank zowel Hoogeinde als Dorhout op om de blijkbaar in slechte toestand verkerende voetpaden binnen hun buurtschap op te knappen. Daarbij verordenden de schepenen: *“De navolgende rotten zullen maken hun voetpaden: Op den Eerdschen padt het vorste en achterste Dorhout met de Hoogeijnden.”* Toen in 1669 ook de *“weg tussen de Brughe en*

⁴ Hoogeind Veghel: *“ex petia terre dicta die hogheeynde”* (1447). [Beijers, 1996:87 en 123]. Vergelijk verder met *Over de Ynde*, [Timmers, 1985:81].

⁵ Martien van Asseldonk heeft een reconstructie gemaakt van De Putten. In te zien in het *Thuispunt*, Veghel.

⁶ [Brock, 1978:166]

⁷ *Gemertse bronnen deel 10 Uitgave Heemkundekring De Kommanderij Gemert, april 2009. Index Gemert op de Bossche Protocolen. Folio's 166v dd 5-7-1415 en 175v. Online raadpleegbaar.*

⁸ [Meeuwese, 1981:95-98]

⁹ RAV.145.204

de nieuwe capelle” –huidige Hoogstraat, destijds de “Kerckdijck¹⁰”- hersteld diende te worden, werden voor het karwei eveneens de rotten van Dorhout en Hoogeinde opgeroepen “*van s’ morgens seven uur tot elf uur met kar en perd en die geen perd hebben sullen komen met axen en bijlen en schuppen en spaeijen.*”¹¹ Opdrachten vanuit de schepenbank werden doorgaans in goed overleg met de Achtmannen uitgevoerd. Zij functioneerden in de Meierijse dorpen als afgevaardigden voor de verschillende herdgangen of gehuchten, veelal in combinatie met een afvaardiging namens ambachts- of schuttersgilden.¹² Op 5 maart 1717 kregen enkele achtmannen wonende op het Hoogeinde de toestemming om Dirck van den Tillaart, schepen te Veghel, te verbieden “*de gemeijnt in te graven*”, waartegen de naburen al geprotesteerd hadden. Dit soort autorisaties moesten het onrechtmatig ontginnen van gemeentegrond tegengaan, aangezien ze het algemeen belang schaadden, welke laatste op het Hoogeinde blijkbaar hoog in het vaandel stond.¹³ Uitgifte van percelen ‘*gemeijnt*’ gebeurde altijd bij overdracht voor de schepenbank, aangezien de opbrengsten aan de gemeente Veghel toekwamen. Aan het Hoogeinde werden tot in de achttiende eeuw met regelmaat perceeltjes uitgegeven, aangezien de buurtschap grensde aan de gemeenschappelijke gronden in De Putten, waarover we later meer zullen horen. In 1710 had Dirck van den Tillaart bijvoorbeeld een perceel gemeentegrond gekocht tegenover de rosoliemolen aan het Hoogeinde om daar een schuur op te bouwen. Peter Ariens van de Laar verkreeg in 1694 van de gemeente ‘*een huysplaets omtrent de capelle aen de Hoogeijnde*’. Zo raakte de buurtschap Hoogeinde in de loop der tijd steeds wat verder uitgebreid.

Wie een blik werpt op de kadasterkaarten van 1832 herkent in de huidige Eikelkamp aan de Sluisstraat drie grote (boeren)woningen. Ze behoren in die periode toe aan respectievelijk Elisabeth Geert van den Heuvel, Antonij Dircx en Gerrit van den Biggelaar. Er is dan geen sprake van een totaal agrarische buurtschap. Antonij Dircx en zijn Rooise vrouw Johanna van Hoorn en Gerrit van den Biggelaar en zijn vrouw Mechtildis van de Wiel zijn eveneens bezitters van de plaatselijke arbeiderswoningen die waarschijnlijk in de negentiende eeuw op eigen grond werden gebouwd en verhuurd. Verder richting het latere Havenstraatje stonden meer (kleine) middenstands- en arbeiderswoningen die toebehoorden aan klompenmaker Hendrik Johan van de Ven, schoenmaker Francis Callaars, kuiper Jacobus van Doorn en Johan van Kilsdonk. Koopman Aart Dirk van Doorn uit “*de Straat*” en Laurens van Berkel aan het Havenplein bezaten hier huurwoningen.

Hoogeinde [nu Sluisstraat] tussen 1901 en 1909¹⁴, kijkend richting haven. Aan de linker straatzijde de oude boerderijen die eeuwenlang het beeld bepaalden. Achter de hoge lindebomen Herberg De Zwaan, herkenbaar aan het uithangbord in de boom. Op de drietip het nog altijd herkenbare oude brandhuisje. In 1807 stond er ook al een brandhuisje in deze straat. Dat stond echter in de huidige Havenstraat naast de woning van Gerrit van den Biggelaar. In 1921 werd het brandwehuisje verbouwd tot het winkeltje waarin jarenlang Verbakel huisde.¹⁵

¹⁰ De Hoogstraat werd in 1625 omschreven als: “Aen Kerckdijck in de Dorshoutsche thiende” RAV43.086

¹¹ Meeuwese in Veghelse Courant, 24 december 1955; BHIC toegang 7714 inv.nr. 5818/5819: collectie De Visser. [via www.oudzijtaart.nl]

¹² [Ham, Van & Sanders, 1996:84-85]

¹³ “Authorisatie voor enige achtmannen wonende op het Hoogeind te Veghel om zich te begeven naar Dirck van den Tillaar schepen van het dorp om hem te verbieden de gemeijnt in te graven, waartegen de naburen al geprotesteerd hadden – 5 maart 1717”. Henk Beijers, Register Raad en Rentmeester Generaal inv.nr. 296 folio 377.

¹⁴ In 1901 werd de tramrails in de Sluisstraat aangelegd en vóór 1909 werd boerderij De Zwaan afgebroken.

Ook vóór de negentiende eeuw was het Hoogeinde geen volledig agrarisch buurtschap en ook toen werden er al woningen [of delen daarvan] verhuurd. In de woning van Antonij Dircx woonde eind zeventiende eeuw koopman Peter Ariens van de Laar. Van de Laar handelde in *“Vechelse booter, speck, geruëkt vleis, eijeren, hoenderen, hoonnig, wol en linnen”* die *“in onse plaetse bij onse ingesetenen naebeuren gewonnen worden, de welke hij Peter van de Laer des weecks namentlijk des woensdags verbrengh door de Stadt van Shertogenbosche naer Hollandt op de stad Leijden, omme aldaar aen den gene hem de meeste prijs geeft verkoopt”*. Als Peter Ariens van de Laar zijn huis wegens schulden moet verkopen, blijkt een deel van de woning verhuurd te zijn aan Jenneke Huijberts, weduwe Jacob Jan Welten van de Hurk. Bij vonnis van de schepensbank komt het huis toe aan Jacob Boor, stadhouders van de kwartierschout van Peelland te Sint-Oedenrode en Veghel, die de woning, stalling en bijbehorende hooikamp achter de rosoliemolen aan het Hoogeinde bij openbare verpachting op 18 december 1704 verhuurt aan Elisabeth Peter Ariens van de Laar. Jenneke Huijberts kan dan in het huis blijven wonen. In 1706 wordt de woning *‘ontrent de Capelle’* uiteindelijk bij openbare verkoop voor 350,- guldens verkocht aan Lambert Hendrik van de Ven.¹⁶

1.1.3 DE NIEUWE KAPEL OF DORHOUTSE KAPEL

Gemeenschappelijke belangen van de inwoners van Dorhout en Hoogeinde hebben eind zestiende eeuw mogelijk geleid tot het stichten van een eigen kapel. Tussen 1520 en 1600 wordt er aan het Hoogeinde een kapel gebouwd ter ere van de H. Antonius en H. Sebastianus. Aangezien zij als pestheiligen vereerd werden, is de Dorhoutse Kapel misschien als pestkapel gebouwd. De kapel werd in 1618 de *‘Nieuwe Capelle’* genoemd [De benaming *‘Oude Kapel’* refereerde aan de op het Havelte gelegen Antoniuskapel], maar raakte wegens haar ligging later ook bekend als Dorhoutse Kapel: *“ter plaetse genoempt ontrent s: Antonis huijsken off nieu cappelle inde Dorshoutsche thiende”*.¹⁷ Ook het Helmonds cijnsregister beschrijft: *“eenen acker bij Sint Anthonis Cappel int Dorhout rontsom inde gemeijnte van Vechel.”* Aan de Veghelse kapellen waren geen rectoren [geestelijken die de kapel bedienen] verbonden. Dat leidde tot een wedijver tussen de gebruikers van beide kapellen over waar jaarlijks op Sint-Antoniusdag [17 januari] de H.mis gelezen mocht worden. Daartoe werden Walraven van Erp, heer van Veghel, en verschillende inwoners van Veghel door de kerkelijke overheid gehoord. De Havelte Antoniuskapel had blijkbaar oudere rechten, want Bisschop Zoësius bepaalde uiteindelijk op 26 juni 1618 dat de H. mis enkel op Sint-Sebastiaandag [20 januari] door de Veghelse pastoor in de Dorhoutse kapel mocht worden gelezen.¹⁸

De standplaats van de kapel is ergens op de drietip tussen Havenstraat, Heilig Hartplein en Sluisstraat geweest ter hoogte van de oude sigarenwinkel van Peters-Verbakel. Vanuit Veghel noemde men dit buurtje in 1621 *‘op Groenendael bij St. Anthoni Cappelle’* en later *‘Over de brugge aan de Capel’*¹⁹, gezien de ligging aan de andere zijde van de Aa. In de Hoogstraat lag ook de Grote Kapelakker (nu Broederhof)²⁰. De kapel was helaas geen lang leven beschoren. In 1648 werd Veghel als onderdeel van de Meierij van 's-Hertogenbosch bij de Vrede van Münster toegewezen aan de Republiek. Dat betekende voor Veghel onderdeel worden van het gewest Staats-Brabant. Aangezien de katholieke bezittingen werden geconfisceerd en verpacht of verkocht is mogelijk ook de kapel ná 1648 haar functie verloren. Volgens de rekeningen van de rentmeester van de geestelijke goederen te Peelland brengt de kapel in 1680 een bedrag van 18-4-0 aan geldrenten op. De kapel wordt in 1792 niet meer genoemd in de maatboeken van Veghel, maar komt nog wel voor in de verpondingboeken van 1777. Het bouwwerk is in tussenliggende periode gesloopt. Landmeter Hendrik Verhees uit Boxel tekende de standplaats van de kapel nog in op zijn laatachtttiende-eeuwse kaart van Veghel en ook de koster Brock uit Sint-Oedenrode bespreekt de kapel begin negentiende eeuw in zijn beschrijving van Veghel: *“Hier lag voorheen een Kapel aan St Sebastiaan toegewyd, waar van de standplaats nog kennelyk is”*.²¹ Volgens hem lag de kapel in de buurtschap Dorhout.

1.1.3 HERBERG DE ZWAAN

Aan de splitsing tussen Valstraat en Rooisedijk [na 1825 Sluisstraat en Oude Sluisweg] lag al in de achttiende eeuw een herberg met de naam De Zwaan. De Zwaan [1832: Elisabeth van den Heuvel uit de erfenis van ouders Gerrit van den Heuvel en Petronelle Adriaen van de Ven] en de naastgelegen boerderij [1832: Antonie Dircx uit de erfenis van ouders Peter Antonie Dircx en Jenneke Lambers van de Ven] vormden in oorsprong één cijnsgoed van het huis Helmond.

---

¹⁵ BHIC: Toegangsnr. 7698, inventarisnr. 3750 .0483

¹⁶ RAV93.117 over de handel van Peter van de Laar. RAV118.245 e.v. over de confiscatie en verpachting.

¹⁷ RAV43.055 beschrijft de overdracht van het land De Cloot bij de Dorhoutse Kapel gelegen.

¹⁸ [Knippenberg, 1958:85] en [Asseldonk, M. Van 1990/32:19-25] en [Schutjes, L.H.C. 1876:784]

¹⁹ Helmonds Cijnsregister 1599-1783 door M. Van Asseldonk, ongenummerd, THUISpunt Veghel.

²⁰ RAV82.028

²¹ [Asseldonk. Van, 1990:19]

In 1738 heeft er een boedelscheiding plaats van de goederen van Corstianus van de Ven en zijn vrouw Helena Tunis van Hooft, waaronder: *“Eene huysinge staande ende gelegen binnen dese parochie van Veghel aende Hoogeijnde genaemt De Swaan”*²² Mogelijk is deze herberg de voorloper van De Swaan die in 1740 in het bezit komt van Adriaan Lambert van de Ven en zijn vrouw Maria Hendriks van de Wiel. De benaming *“De Swaan”* was afkomstig van het gelijknamige uithangbord, dat tot 1909 in de oude lindeboom en sindsdien aan de gevel van het oude Tramstation in de Sluisstraat prijkt. Veel herbergen in de Meierij droegen de benaming De Zwaan: *“De Swaan voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad, Omdat hij altijd graeg is met de bek in 't nat.”*²³ Veghel kende zelfs twee herbergen met deze naam. In de Hoofdstraat lag gedurende de zestiende-achttiende eeuw brouwerij-herberg De (Witte) Zwaan.

1.1.4.1 EEN STRIJDABARE HERBERGIER IN DE ZWAAN

Er was vroeger natuurlijk geen betere plek om de politiek te bespreken, dan in één van de plaatselijke herbergen. Het ging er soms verhit aan toe, wat we kunnen opmaken uit de akten van de schepenbank Veghel. Ook in herberg De Zwaan hield men zich graag op de hoogte. In de achttiende eeuw waren er nogal wat conflicten tussen Veghel en Sint-Oedenrode. De meeste van die conflicten vonden hun oorsprong in de verwarrende belastingheffing op huizen in de grensstreek van de twee gemeenten rond Krijtenburg en Eerde. Indien een persoon uit Sint-Oedenrode een perceel van de gemeenschappelijke gronden van Veghel kocht, hij de dorpsbelasting en tiende die op het perceel rustten te Sint-Oedenrode ging betalen; zelfs wanneer latere eigenaren uit Veghel kwamen. Veghel was het daar niet mee eens en vond dat de eigenaren van deze percelen en huizen hun belasting in Veghel dienden af te dragen. Tussen 1719 en 1793 leidde dit tot grote ruzies tussen Veghel en Sint-Oedenrode, waarbij met name de bewoners van Eerde een speelbal werden van de ruzie tussen de twee dorpen. Ook in andere conflicten speelde de vertroebelde relatie tussen Veghel en Sint-Oedenrode op, waaronder het conflict om de afwatering van Jekschot in 1752.

Bij de wegen- en waterschouw van Sint-Oedenrode in oktober 1752 constateerde de Raad- en Rentmeester-generaal van het kwartier Peelland namelijk dat het water van de Jekschotse Heide de weg tussen Sint-Oedenrode en Lieshout overstroemde. Daarop ordonneerden de schepenen van Sint-Oedenrode het graven van twee afwateringssloten uit de Jekschotse Heide naar de Jekschotse Loop. Hierdoor zou het water via Biezenloop door het Rijbroek en de Doornhoek onder Zijtaart op de Aa afvloeien. Francois de Meele, rentmeester van de heer van Jekschot probeerde ondertussen de aanleg van de sloten tegen te houden en zei tegen de aanwezige Rooise schepenen: *“Wat doet gij daar, gij sult heel Jecschot bederven.”* Waarop de schepenen antwoordden: *“Het is nu gedaan soo gij siet, en gij hoeft daar niet benaut voor te wesen. Gij sulter geen last door leijen, wij sullen wel maaken, dat het water wel lossen sal.”* Onder de door de Rooise schepenbank te werk gestelde arbeiders bevond zich Jasper van Dungen, pachtboer van de heer van Jekschot. Hij zei de Rooise schepenen: *“Wij sullen daar door van 't water bedorven worden, maar als het te hoog comt, sal ik het opstoppen.”* De Rooise schepenen antwoordden: *“Gij moogt dat niet doen, zij zouden u wel wat anders leeren.”* Jasper van Dungen reageerde fel: *“Geen duevel kan mij dat beletten, ik sal mij niet laten verdrincken, en soo dat imant wil beletten, ik heb jongens die schieten konde met hagel, en is hagel niet groot genoeg, dan sal men met blau erten, off koogels schieten.”*

Die ‘jongens’ waarover Jasper van Dungen sprak, waren zijn zonen Jan (28 jaar) en Johan (25 jaar). Zij zaten op 3 november 1753 aan het Hoogeinde in herberg De Zwaan van Adriaan Lambert van de Ven te drinken en bespraken aldaar de toestand op de Jekschotse Heide. Nu was herbergier Adriaan Lambert van de Ven als schepenen van Veghel zeer geïnteresseerd in hun verhaal: *“Hoe is ulieden rentmeester [de rentmeester van Jekschot] soo slegt, dat hij leijt dat die van Rooij eenen loop maeken waer door 't water op Jekschot loopt, daer het noijt gelooopen heeft, en wie heeft dien nieuwen loop geordonneert?”* Johan antwoordde: *“Dat kan onsen rentmeester niet keeren, dat water heeft er altijd gelooopen.”* Adriaan wilde weten wie het bevel tot graven had gegeven: *“Wie heeft dat dan geordonneert?”* Jan antwoordde: *“Dat heeft den Rentmeester van de Domeinen zo geordonneert.”* Maar Adriaan had weinig vertrouwen in de rentmeester en zei: *“Dat heeft den rentmeester evenwel niet gedaan sonder aanwijzing van de regenten van Rooij.”* Johan zag het probleem niet zozeer: *“Het kan Veghel geen duijt benadeelen al loopt dat water daer.”* Adriaan vond het ongehoord dat de schepenbank van Veghel niet op de hoogte was gebracht door Sint-Oedenrode: *“Wij hebben er wel geen nadeel van, maer ik wil evenwel niet verstaan dat die van Rooij 't water van Lieshout en Breugel hier op 't Veghels en ons op den hals brengen, sonder onse kennisse.”* Waarop Jan aangaf: *“den Rentmeester van de Domeinen heeft het evenwel geordonneert.”* Adriaan van de Ven antwoordde strijdbaar en zei: *“Ik scheijt in of op den Rentmeester der Domeinen, ik sal het verder besien in Den Haag, ik heb mijn leeven Den Haag niet geweest, maar nu sal ik er koomen.”*

Het verhaal werd in Veghel het gesprek van de dag. Men was zeer verbolgen over het handelen van de Rooise schepenbank. En volgens Veghel –getuige de verschillende verklaringen door plaatselijke inwoners- vloeide het water van de Jekschotse Heide voorheen altijd via de Mijtgraaf door Sint-Oedenrode op de Dommel af. Nu zou de Aa door het extra water vaker overstromen en de landbouwgronden bederven. Zelfs de heer van Dinther sloot zich bij Veghel aan, omdat hij ook niet zat te wachten op meer water in de Aa.

In 1755 werd het geschil uiteindelijk voorgelegd aan de Commissarissen van de Raad van Brabant. Sint-Oedenrode stelde dat het verbreden van de sloten geen nieuwigheid was, omdat het water van de Jekschotse Heide altijd al op de Aa was afgevoerd. Veghel reageerde daarop door te stellen, dat het in dat geval dan ook niet nodig was om de loop van Zondveld naar de Aa te verbreden om het water beter te laten afvloeien. Daarmee stief het proces om de gegraven sloten een stille dood.²⁴

²² RAV101.124. 03-12-1738 verkrijgt Joannes Roefs, weduwn. Catharina Corstiaan van de Ven De Swaan als voogd van zijn zoon Peter Roefs.

²³ [Lenep. Van & Ter Gouw, 1868:347]

²⁴ RAV103.328-342 voor gedetailleerde verslagen en de site www.oudzijtaart.nl “De ruzie tussen Veghel en Sint-Oedenrode om Krijtenburg”.

1.1.4.2 EEN MESSENTREKKER IN DE HERBERG

Op 25 februari 1752 zijn er verschillende gasten in herberg De Zwaan. Ook de tweeëntwintigjarige Adriaen Peter Ketelaars vertelt dan *“in de huysinge en herberg alwaer woont Adriaen Lambers van de Ven snamiddags te zijn geweest.”* Op dat moment waren daar Peter Janse van de Wiel, Peter Dirckx, Hendrik Johannes van de Ven, Paulus Janse van de Sande en Adriaen Hendrik en Donkers. Op een gegeven moment roept Paulus Janse van de Sande hem naar buiten. Toen Ketelaars vervolgens buiten de deur kwam, zag hij Peter Janse van de Wiel staan die hem zei: *“Keerel staat terug”,* aanstonds zijn mes trok en hem vervolgens *“met voorst mes eene sneede heeft gegeeve”* over zijn linkerarm door zijn rok *“doch daer niet van bloede”*. Adriaen Peter Ketelaar ging daarop herberg De Zwaan binnen. Hij verklaarde later tegenover de kwartierschout van Peelland in de Raadkamer van Veghel geen verdere informatie te kunnen geven over het voorval. Hij kon zich ook niet herinneren, dat er een woordenwisseling was geweest die aanleiding had gegeven tot het voorval.²⁵

Of hier sprake was van een uitdaging tot ‘bekkesnijden’ [een tweegevecht met messen] is niet duidelijk. Messentrekkerij kwam gedurende de achttiende eeuw in de Meierijsse dorpen op grote schaal voor. Met name het stadje Oss had haar reputatie hoog te houden. Bekkesnijden deed men met een bot mes. Het was niet de bedoeling de tegenstander te doden, maar te voorzien van een kruisvormige inkerving op het gezicht. In bepaalde dorpen waren er nauwelijks mannen zonder een andreaskruis op het gezicht. Zelfs sommige pastoors, zoals die van Uden, waren met het mes getekend.²⁶

In 1775 gaat De Zwaan van Adriaan Lambert van de Ven over op zijn dochter Petronella van de Ven [*Veghel, 8-4-1746].²⁷ Zij huwde met de Oirschotse koopman Gerardus van den Heuvel die een zaak dreef in het huis De Moriaen in de Veghelse Hoofdstraat. Het is in 1832 hun dochter Elisabeth van den Heuvel die De Zwaan in bezit heeft. Zij huwde met Franciscus Schrijvers, zoon van Nicolaus Schrijvers, president-schepen van Schijndel en Wilhelmina Christina van Will, dochter van molenaar Egidius van Will die onder andere de Veghelse en Koevinger molen pachtte. Waarschijnlijk hebben zij De Zwaan niet meer zelf geëxploiteerd, want in 1842 is Nicolaas van der Linden herbergier in het pand.

Broer Johannes van den Heuvel huwde met Maria van Roij, dochter van koopman Gerrit van Roij uit Sint-Michielsgestel en zijn Veghelse vrouw Margareta van Eerd. Gerrit van Roij was niet alleen Veghel’s eerste burgemeester, maar tevens grote ijveraar voor de aanleg van de Oude Haven, wat het Hoogeinde aanzienlijk zou gaan veranderen.

1.1.4.3 DE IJKMEESTER BEZOEKT DE ZWAAN

In mei 1752 verklaarden een aantal Veghelse herbergiers en bierbrouwers hoe de zoon van de Meierijsse ijkmeester Bokholt uit Den Bosch zonder begeleiding van iemand van het Veghelse gerecht op eigen houtje met een ‘knecht’ de kelders kwam bezoeken. Alle bier- en azijnvaten in de Meierijsse herbergen en brouwerijen dienden geijkt te zijn om de exacte inhoud te bepalen, waarover men belasting diende te betalen. Jaarlijks werden deze vaten door gezworen ijkmeesters gekeurd. Alle nieuwe bier- en azijnvaten, alsook gerepareerde vaten dienden gepeild, geijkt en gebrandmerkt te worden. De ijkmeester diende dat te doen in samenspraak met de drossaard, schout en schepenen van het dorp. In Veghel betrof het echter een onaangekondigd bezoek.²⁸

De eerste die bezoek kreeg was Maria Hendrik van de Wiel, vrouw van schepen en herbergier Adriaan van de Ven. *“Maria huysvrouw Adriaan van de Ven, mits haren man absent was, verclaert dat opgemelte Bokholt met syne byhebbende twee persoonen aan haar huys syn gecomen, commandeerende een doop jenever, ’t geene aan haar wiert gegeeve, seggende hy Bokholt: “Waar is uwen kelder,” die zij deponente haar aanwees. Dat de twee laatste persoonen daar inne syn gegaan en wederom uijt gecomen, sonder nog van eenige vaten off calangie te spreken ende desaaen selffs sonder betalinge van haren geconsumeerde jenever vertrocken.”* Bokholt bezocht vervolgens de overige herbergen in Veghel.

Nu bleek dat ook de drie Veghelse brouwerijen gevisiteerd waren: die van Willem van den Broek aan het Hoogeinde [voormalige broederklooster Hoogstraat], Peter van Griensven in de kasteelbrouwerij Frisselstein en Claes Donckers in brouwerij-herberg De Zwaan in de Hoofdstraat. Alle drie de bierbrouwers waren vervolgens –ondanks in sommige gevallen eerder gemaakte afspraken- aangeslagen tot een boete, omdat ze volgens Bokholt ongeijkte vaten in hun kelders hadden liggen. Zo verklaarde Claes Donckers gezegd te hebben: *“Mijn heer, dat zijn vaten die eenen huysman alhier met name Philip Wijnen, een herbergier, voor wien ik heb gebrouwen, toecomt. Die heeft die vaten omdat hij die neffens zijne andere in zijnen kelder niet conde plaatsen, alhier soo lang gelaten, ’t geene ik met eede presenteere te bevestigen,”* en ook soo, *“sijnt geen halve tonnen, maar het zijn alle drije azijn vaaten.”* Dat hoe seer hij sulx voordroeg, en na waarheit presenteerde te bevestige, wiert daar na niet gelijstert, in tegendeel, zijde Bokholt: *“Ik calangiere u voor de boete van tzezig gulden.”* Aangezien Bokholt met rechtszaken dreigde, besloten alle brouwers te betalen, maar ze waren niet te spreken over de wijze waarop de boetes als gevolg van een visitatie buiten de officiële justitie om waren uitgedeeld. Vergeleken met de bierbrouwers kwamen de herbergiers er dan nog goed vanaf.²⁹

²⁵ RAV103-283-286

²⁶ [Rooijackers, 1994:401-403]

²⁷ RAV107.269 voor de boedelscheiding van Adrianus Lambert van de Ven.

²⁸ 1792, *Nederlandsch placaat-en rechtskundig woordenboek*. Amsterdam. Blz. 457.

²⁹ Zie www.oudzijaart.nl van M. van Asseldonk: *Attestaties voor de schepenbank Veghel 1754-1761*. R104, fol. 2 (23-9-1754)

1.1.5 DE WOONHUIZEN AAN DE GROENENDAAL

Ook de percelen aan de huidige Havenstraat vormden in oorsprong één cijnsgoed, dat in later tijd in drie delen opgesplitst werd. In de cijnsregisters van de heer van Helmond spreekt men over *“twee huijsen en hoven op Groenendaal bij St. Anthoni Cappelle”* [1621], waaruit blijkt, dat dit stukje Veghel toen –eerste vermelding 1377- de benaming Groenendaal droeg.³⁰ Beijers (1996) geeft aan dat deze benaming wijst op een depressie in het landschap, meestal een laaggelegen hooiland dat bij regen makkelijk onder water loopt. Het toponiem Groenendaal is al eeuwen niet meer in gebruik, maar ze is uiteindelijk naamgever geweest aan de Veghelse familie Van den Groenendaal: *“Meriken weduwe Jan Jan Willems vanden Groenendaal mit vier kijnderen, uijt huijs ende hoff op Groenendaal bij Sint Anthonis Cappelle... ende Agnes Willem Jan Willems vanden Groenendaal vor dander hellift uijt huijs ende hoff ex Groenendaal bij Sint Anthonis Cappel mit aengelegen.”*³¹ Uit deze familie stamde eveneens de Veghelse president-schepen Rover Jan van den Groenendaal (†Veghel,1737), gehuwd met Jenneken Cornelis Adriaan Olijslagers. Zij behoorde tot de familie Olijslagers die gedurende de zeventiende eeuw de rosoliemolen aan het Hoogeinde bezat.

Alle binnen de huidige woonwijk Eikelkamp gelegen delen van het cijnsgoed Groenendaal behoorden eind achttiende eeuw aan de familie Van de Ven. In 1832 was klompenmaker Hendrik Johan van de Ven³² één van de laatste mannelijke telgen die in de huidige Havenstraat gegoed waren. Andere delen waren in andere families overgegaan via huwelijk of verkoop; Gerrit van den Biggelaar kocht zijn woning van Peter, Maria en Anneke –kinderen van Lambert Antonie van de Ven- die inmiddels woonachtig waren te Schijndel. De oude gichtboeken in de Veghelse archieven geven mooie omschrijvingen van de woningen die in de achttiende en negentiende eeuw aan de Sluisstraat lagen.

Zo werd de woning van Gerrit van den Biggelaar omschreven als een *“huijsinge, stallinge met kleijn huijsje daer neve, hoff en aangelegen land en groes, houtwasch, voorpotinge en geregtigheden gestaan ende gelege binnen desen dorpe van Veghel over de Brugge aan de Hoogeijnde.”* Op dit perceel gold het pootrecht [het recht van grondbezitters om bomen te planten, te bezitten en te rooien in de berm van de openbare weg die grenst aan het eigen bezit]. De cijnsplicht op de woning en het perceel diende opgeteld te worden met die van de weduwe Johannes Antonie van de Ven en Antonie Lamberts van de Ven in de naastgelegen woningen; verwijzend naar de oorspronkelijke eenheid van deze cijnsgoederen. Bij erfdeling konden cijnsgoederen immers worden opgesplitst. Rond 1600 was het goed Groenendaal al in twee delen

Deze rietgedekte boerderij aan de Havenstraat stond ter plekke van het cijnsgoed Groenendaal. Het was het enige pand dat tenslotte herinnerde aan het oude agrarische buurtschap Hoogeinde. In 1950 was het nog één grote boerderij, maar reeds voor 1960 werd de helft afgebroken. Het restantdeel op de foto werd in 1964 afgebroken voor de aanleg van de Asterstraat.

opgesplitst, terwijl de zojuist vernoemde gedeelde cijnsplicht haar oorsprong had in 1703. Toen werd één van de huizen op de Groenendaal door Antonie van der Asdonck, molenaar te Helmond, als man van Catharina Penninx (dochter van molenaar en president-schepen Wilhelmus Penninx en Heylwich Steenbeckers uit Erp) en Elisabeth Hendrick van den Bogaart (dochter van Hendrick Jacobs van den Bogaart en Willemyn Penninx) weduwe van de Veghelse chirurgijn Antonie Spirinx verdeeld. Bij de verdeling van het woonhuis werd toen bepaald om *“daer jaerlijcks uijt te vergelden de pagten en cijnsen daer uitgaende bij het eerste en tweede lot, ieder half en half te dragen en betalen.”*³³

De weduwe Johannes Antonie van de Ven was in de achttiende eeuw uiteindelijk de grootste pandhouder binnen het goed Groenendaal. Haar man Johannes van de Ven, schepen van Veghel, had de woning in bezit gekregen uit de erfenis van zijn ouders Antonie Corstiaan van

³⁰ *‘ex domo et orto te gruenendale’ Veghel, 1377 [Beijers, 1996:64]*

³¹ RHC Eindhoven, cijnsboeken Veghel in het Heerlijkearchief Helmond [Inventarisnummer: 305 Fiche 513, blz. 5, folio 175, nr. 179 Periode: 1643/1714]

³² RAV86.013. Verkrijgt woonhuis en koestal aan het Hoogeinde op 17 april 1801.

³³ RAV94.114

de Ven en Elisabeth Raymakers. Haar huis werd in 1758 omschreven als *“eene schoone huysinge met het cleijn huysje daar nevens, hoff, boogaart, land en groese, houtwasch, voorpootinge en verdere gerechtigheden”*.³⁴ Op dit goed rustte de last van een malder rogge aan de armentafel van Veghel.³⁵

1.1.5.1 GROENENDAAL EN HAAR LIGGING AAN DE OVERAASCHE HOEVE

Het is de vraag of de goederen aan de Groenendaal in een eerdere periode werden aangeduid met de benaming Overaasche Hoeve (1379: Die hove van Overaa).³⁶ In de cijnsregisters van Helmond spreekt men in 1599 over *“huijs ende hoff op Groenendael by St. Anthonis cappelle ende dorde part van den Groten Streep, ende eenen bempt genamp d’n Amer (Amert)”*, echter die cijns wordt in de periode 1406-1421 nog beschreven als 1/3 deel van de Overaasche Hoeve (manso de

Tot 1953 stond op het leengoed Overaasche Hoeve [nu Kolonel Johnsonstraat] deze oude boerderij; bekend onder de benaming Koningshoeve naar de familie De Koning]. Volgens de muurankers dateerde dat pand uit 1693.

Overassche), het 1/3 deel van de Grote Streep (Magne Strepe) en uit een beemd genaamd Amert. Mogelijk werd de Groenendaal voorheen gerekend tot het gebied Overaasche Hoeve, naar het Brabantse leengoed dat aan de Hoogstraat was gelegen ter plaatse van de huidige Kolonel Johnsonstraat. Het was een voornam leengoed dat al in het Casselboek van 1312 –het oudst bewaard gebleven Brabantse leenregister-, genoemd wordt. De eigenaren van de Overaasche Hoeve bezaten het duivenrecht. In 1533 spreekt men van *“enen huijse, schuer, duyffhuys, hostat ende hoff metten hove ofte boogardt ende winnende lande daer aen liggende”* en genoemd *“die goeden t’Overaa”* en in 1721 van *“eene schoone, ende welgelegen huijsinge, schuer, brouw- en neerhuijs.”*³⁷

1.1.6 HET CIJNSBOEK VAN HELMOND

Tot in de achttiende eeuw wordt bij de overdracht van huizen en landerijen aan de huidige Sluisstraat en Havenstraat de cijnsplicht aan de heer van Helmond vermeld. Dit zegt iets over de ouderdom van deze percelen. Van Asseldonk (1998) heeft een indrukwekkende analyse gepubliceerd van de cijnsboeken van de hertog van Brabant. Daaruit valt een deel van de ontginningsgeschiedenis van Veghel op te maken. Rond 1100 behoort Veghel tot het machtsgebied van de graaf van Rode (Sint-Oedenrode). Rond 1180 wordt deze opgevolgd door de graaf van Gelre die een grondbelasting (cijns) invoert voor het in gebruik nemen van woeste gronden. Deze rechten gaan vanaf 1231 over op de hertog van Brabant. In 1314 schenkt de hertog van Brabant zijn grondcijnsen in het kwartier Peelland aan Jan Berthout van Berlaer, nieuwe heer van Helmond. De percelen grond waaruit een cijns aan Helmond betaald werd, moeten grofweg tussen 1180 en 1314 ontgonnen zijn, omdat alle ná 1314 uitgegeven gronden weer cijnsplichtig waren aan de hertog van Brabant.³⁸ Ook de percelen aan de Sluisstraat en Havenstraat dateren uit de Hoog Middeleeuwse periode vóór 1314. Van het cijnsgoed waartoe herberg De Zwaan behoorde, is geen naam bekend. Het wordt aangeduid als liggende aan het Hoogeinde. Het cijnsgoed Groenendaal werd later Aan de Kapelkuil genoemd.

1.1.7 DE KAPELKUIL

Van enkele huizen bij de Groenendaal [ten noorden van de Kapel, nu Zuidkade] werd eveneens gezegd, dat zij *“Aan den Capelcuij”* lagen: *“over de brugge aen hoogeijnde, bij de oude cappel, d’een zijde en een eijnde den weg voorts aen erve den gemeenen cappelcuij”*.³⁹ Deze kapelkuil is een waterplas geweest die mogelijk gelegen heeft naast de Dorhoutse Kapel op

³⁴ RAV80.187-188

³⁵ RAV85.013 en RAV86.544

³⁶ *“Die hove van Overaa’ Veghel, 1379 [Beijers, 1996:213]*

³⁷ RAV23.154 en RAV145.117 e.v.

³⁸ [Asseldonk. Van, 1998:analyse online samengevat onder: <http://users.bart.nl/~leenders/10000bu/>]

³⁹ RAV146.137 dit betreft een verkoop van Adriaan van Hooren en zijn vrouw Jenneke Baltussen.

de drietip tussen de huidige Havenstraat-Sluisstraat en H.Hartplein óf ter hoogte van de huidige Havenkom. Het lijkt er op, dat dit –gezien het woordje ‘gemeenen’- een gemeenschappelijke brandkuil is geweest. Brandkuilen zijn watervoerende kuilen in de directe nabijheid van bewoningsclusters, voornamelijk aangelegd om in geval van brandgevaar te beschikken over voldoende bluswater. Afhankelijk van de structuur van de omgevende bebouwing en de exacte locatie werden brandkuilen daarnaast ook gebruikt als drenkplaats voor het vee. De brandkuilen lagen daarom vaak op een gemeenschappelijk perceel –veelal een brink- tussen de boerderijen. Hier werd het vee verzameld voor de ‘heertgang’ naar de weide. Daartoe kon de verzamelplaats worden afgesloten met hekken of ‘ynden’, waaraan de plaatselijke benaming Hoogeinde mogelijk herinnert. Een brandkuil heeft binnen de landschappelijke en stedenbouwkundige structuur een sterke cultuurhistorische functie. De kuil markeert feitelijk de meest centrale plaats van het gehucht. In de ontwikkeling van gehuchten naar dorpen zijn dit juist ook de plaatsen waar een kapel –zoals de Dorhoutse Kapel- werd gebouwd.⁴⁰ De in de Dorhoutse kapel vereerde Antonius Abt was beschermer tegen (vee)ziekten, de pest en vuur, welk laatste op een band tussen kapel en kapelkuil kan wijzen. De huizen aan de Kapelkuil hadden het recht op gebruik van de waterplas. Eén van deze huizen werd mogelijk wegens deze rechten ‘Capelhof’ genoemd. Dit huis werd waarschijnlijk in 1825 bij de aanleg van de havenkom afgebroken. Volgens een oude beschrijving lag het schuin tegenover herberg De Keulse Kar ter hoogte van het huidige H.Hartplein. De Kapelkuil was overigens een watervoerende kuil. In 1731 verdrinkt de vijfjarige Ludovicus Jan Denissen in de waterplas. De schepenen Gijsbert van der Linden en Hendrik Teunisse van de Ven worden er direct bij geroepen. Zij geven aan: *“naar heden ontr. [omtrent] vier uren naar middag te hebben begeven alhier over de brugge aende Cappelcuijl en aldaar in den selven cuijl int water gevonden het lighaemke van een arme kinde genaemt Ludovicus soone jan denisse alhier...”* In 1804 wordt de Kapelkuil nog genoemd, maar op de kaart van de Boxtelse landmeter Verhees uit 1806 staat ze niet meer aangegeven. Het lijkt er op, dat de kuil –evenals de kapel- toen niet meer bestond. Mogelijk is ze gedempt, want in 1807 is er sprake van een brandhuisje naast de woning van Gerrit van den Biggelaar [ter plaatse huidige kruising Asterstraat-Sluisstraat] dat misschien de functie van de brandkuil overnam. Dat huisje verdween later weer en werd opgevolgd door het huidige brandspuithuisje aan de Sluisstraat.⁴¹

1.1.8 DE ROSOLIEMOLEN AAN HET HOOGEINDE

Midden in de Eikelkamp lag tenslotte nog een opvallend gebouw: de rosoliemolen. De landerijen ter plekke van de huidige Verbenastraat, Gladiolenstraat en Salviastraat werden voorheen aangeduid met de term Den Oliemolen.⁴² Ook het huidige industrieterrein Oliemolen aan de Rembrandtlaan-Violenstraat verwijst naar dezelfde zeventiende-eeuwse rosoliemolen die ooit aan de huidige Leeuwenbekstraat stond. Het was eeuwenlang één van de weinige gebouwen in de Eikelkamp. Een rosoliemolen was een molen, waarin met behulp van de trekkracht van paarden olie werd geslagen. Boeren uit de omgeving brachten hun koolzaad of lijnzaad bij de molenaar. Hij perste tegen vergoeding olie uit de zaden. De olie gebruikte men als lampenolie of om voedsel in te bereiden. Het restproduct werd in de vorm van raapkoeken als veevoer gebruikt. Die gebruikelijkheid was ook terug te vinden aan het Hoogeinde. Daar lag immers een woonhuis met de naam Den Raapkoek dat in 1766 in bezit komt van timmerman Joannes Jacobus van Doorn.⁴³

Mogelijk is de oliemolen aan het Hoogeinde opgericht in 1624. In dat jaar werden er in Veghel 3 guldens recognitiecijs betaald voor het oprichten van een oliemolen.⁴⁴ Rond 1660 behoort de oliemolen aan Arien Aarts (Olijslagers) en Geertruijt Cornelis van Deursen. Zij hertrouwt in 1667 met de schepenen Wouter van der Santvoort (naar wiens familie het Santvoortsveldje achter de oliemolen vernoemd is). Bij erfdeling in 1680 gaat de oliemolen over op Aart Ariens (Olijslagers). Men spreekt dan over *“het hujs met den olimeulen, est [eesthuis waar men hop droogde], ende schop [schuurtje] met den hof, boomgaert ende vier loopens lant...met als nog een schuurplaets mitsgaeders pooterie ende geregtigheden gelegen aande Hooge Eijnde...neffens de Putten.”* De Putten en de Langacker waren in die periode de benaming van twee achter de oliemolen gelegen akkers [Ter plaatse ligt nu de woonwijk Eikelkamp].⁴⁵ De rosoliemolen -met woonhuis, schuren en landerijen- wordt in 1719 nogmaals genoemd, wanneer ze verpacht wordt door schepenen Dirck van den Tillaar aan Leendert Hermen van Heeswijk. Dirck van den Tillaar had de oliemolen uit het erfdeel van zijn vrouw Jenneke Aart Olijslagers –de

⁴⁰ Reconstructie Zandgronden, pilot project Gemert-Bakel. Bijlage Herstel van Brandkuilen, 2003.

⁴¹ Voor de schepenenakte zie RAV99.356. Voor de akte uit 1804 zie RAV87.361.

⁴² BHIC, toegang 7770 inventarisnummer 76 Collectie familie Van Eerd.

⁴³ RAV81.398. Hendrik Joannes van de Ven verkoopt *“een steene huysinge, schuur met den hoff groet omtrent een bosch loopense over de Brugge genaemt den Raapkoek rontsomme in de gemeente en strate”* RAV105.143: *‘met de last, van ’t wegmaaken als vanouts.’*

⁴⁴ Henk Beijers archiefcollectie online; Archief Leen- en tolkamer, Toegangsnummer 8 Inventarisnummer 144 Repertorium op de registers der verbanden 1605-1794 in 16 delen Verbandboek nr. 3: *Recognitiecijs van 3 guldens voor het oprichten van een oliemolen te Veghel op 22 juni 1624.*

⁴⁵ Vergelijk RAV57.028 en RAV57.035

familienaam is dan al officieel Olijslagers naar het beroep van de eigenaren- dochter van Aart Ariens de Olijslager. In 1739 ontstond er een proces tussen Jenneke Olijslagers en Andries van Rixtel te Veghel die eveneens een rosoliemolen wilde oprichten. Jenneke Olijslagers werd gesteund door een groep Veghelaren die het nut van een tweede rosoliemolen niet inzagen en bovendien wilden voorkomen, dat de tweede molen ten nadele van de weduwe Van den Tillaart zou gaan werken. Andries van Rixtel besluit daarop af te zien van de bouw. Jenneke Adriaen Olijslagers verkoopt op 25 april 1746 als weduwe van Dirk van den Tillaart haar erfgoederen aan het Hoogeinde met consent van haar zonen Arnoldus en Joachim van den Tillaart aan Willem van der Pasch. Het ging daarbij om *“een schoone en wel door timmerde steene huijsinge, stallinge met den olijmolen daer aen gehorende, schoppe, hoff, boogaert, houtwas, voorpotinge, teul, en groescanten, alle aen den anderen”*. Op dit huis rustte *“het regt van; paerde olijmolen en daer aen gehorende steenen, soo ligger als lopers, olijbank, tuijmelas, de koning, pan, haelen, beutels, scheijen, heijeren, buijlen en wat tot een olijmolen dependeert en soo en inder voegen althans gebruikt wert bij Hendrik Hendriks van Kilsdonck met de koestallinge peersbacken en reepen in de stal, de bedstede in de huijsinge”*. Deze opsomming geeft een aardig beeld van het toebehoren van de oliemolen en vertelt ons eveneens dat de molen in dat jaar verpacht was aan Hendrik Hendriks van Kilsdonck. Verder behoorden tot de Rosoliemolen *“twee groes, off Weijveltjens, met de opstaende schuer, en verdere geregtigheden van dien tegen over voors. Huijsinge gelegen”*. Op deze goederen rustte een jaarlijkse last van zeven stuivers rente aan de Sint-Lambertuskerk te Veghel en vier guldens aan de armen te Veghel. Op 25 juli 1753 verkoopt Willem van der Pasch de Rosoliemolen aan Rogier van de Wiel in wiens familiebezit de Rosoliemolen enkele generaties zal blijven.⁴⁶ Volgens verslagen verkeerde zij onder molenaar Hendrik Rogier van de Wiel in een goede staat van onderhoud en beschikte over een oliebank voorzien van een paar heien of hamers. Toch krijgt de molen concurrentie. In 1797 wil Peter van den Boer uit Oisterwijk, gehuwd met de weduwe van molenaar Johannes van de Wiel, een tweede oliemolen te Veghel oprichten. Dat is tegen het zere been van zijn stiefkinderen Rogier, Hendrik, Franciscus en Mechelina van de Wiel. Zij schrijven het gemeentebestuur van Veghel aan om de oprichting van een tweede molen tegen te houden en wijzen op het belang van het innoveren van de bestaande oliemolen aan het Hoogeinde om samen met de oliemolens van naburige plaatsen de aanvoer van zaden vlotter te kunnen verwerken. De familie Van de Wiel vist naast het net, want een tweede oliemolen wordt in de Molenstraat opgericht. In 1842 verkrijgt de familie Van de Wiel overigens wel een vergunning om naast een oliemolen ook een pelmolen voor gerst te bouwen. In 1859 overlijdt molenaar Theodorus van de Wiel. Zijn weduwe Johanna van Rijbroek hertrouwt in 1860 met Adrianus Vos uit Moergestel. Vos wordt in 1862 vernoemd als olieslager aan het Hoogeinde, maar vanaf 1879 komt de oliemolen niet meer voor in de Veghelse gemeenteverslagen. In 1881 is er een laatste vermelding. De molen zal misschien wegens toenemende concurrentie rond die tijd buiten werking zijn geraakt. Cornelissen (1998) vermeldt in 1885-1889 overigens nog ‘De oliemolen in de Putten’, waarmee de landerijen in de huidige Salvia-/Gladiolenstraat bedoeld worden.⁴⁷

De Rosoliemolen in de Leeuwenbekstraat, gefotografeerd aan het eind van de jaren '50 vlak voor de sloop. Het gebouw op de foto lijkt een zogenaamde krukboerderij te zijn. Achter de brede voorgevel ligt het woongedeelte met haaks daarop het bedrijfsgebouw [de oliemolen?].

⁴⁶ RAV78.283 en RAV78.440. De familie Van de Wiel exploiteerde eerder de oliemolen aan het Ketelwiel [Leest].

⁴⁷ [Cornelissen, 1998:245]

1.1.9 DE SCHUTSBOOM AAN HET HOOGGEINDE

Ter plaatse van het huidige plan De Borders lag een perceel met de benaming Schutsboomsbroekje. Het wordt vermeld als liggende ‘Op den Rooijsen dijk’ en ‘aen den Hoogeinde agter den schutsboom’. Het gaat hier om een perceel waarop de schutsboom van één van de Veghelse broederschappen [St. Joris, St. Catharina, St. Antonius en St. Barbara] stond. Dit moet een drassig oefenterrein geweest zijn, getuige de benaming ‘broek’. Op 8 september 1755 vond men in het water ‘aent velt toebehoorende Jan Martens [van Doorn], geleegen aent Schutsboomsbroekke’ het dode lichaam van Willem Melissen van Santvoort.⁴⁸ Deze inwoner van het Hoogeinde was vermoedelijk verdronken in een sloot of ven bij het Schutsboomsbroek.

De schutsboom heeft in ieder geval vanaf 1665 op het Hoogeinde aan de Rooisedijk gestaan. Mogelijk stond er al in 1638 een schutsboom, want in dat jaar wordt een perceel gemeente ‘aen den scuetsboom’ verkocht aan de Veghelse ondervorster Gerit Roeffen. Helaas wordt daarbij niet de ligging aan het Hoogeinde vermeld. Overigens wordt de ligging van de schutsboom overwegend omschreven als ‘aan de Leest’. Zo verkopen Adriaen Teunis Smits en Maria Jan Gijsberts van den Boogaart uit Schijndel in 1685 aan Aert Dirck van Eert een “Huys, esthuijs [een gebouw waar hop gedroogd werd], ovenhuys, hoff, boomgaart en aangelegen landerijen int geheel groot vijf loopens omtrent den schutsboom genaemt” en “aen de Leest gelegen”.⁴⁹ In 1832 worden schutsboom en Schutsboomsbroek bij kadastrale inmeting beschouwd als onderdeel van buurtschap Leest, maar vanaf 1957 zijn zij officieel onderdeel van Eikelkamp.

Of het toebehoren van de schutsboom ook te maken heeft gehad met een voornamelijk aan het Hoogeinde en de Dorhoutse Kapel verbonden schuttersgilde is een interessante vraag, want ook in de buurtschap Havelst stond een schutsboom. De Veghelse schutsboom aan het Hoogeinde moet in vroegere tijden in de wijde omgeving goed zichtbaar zijn geweest. De boom werd gebruikt bij het intekenen van het kadaster van Veghel in 1832. En dat is opvallend. In 1827 had de Gouverneur van de provincie Noord-Brabant immers aangegeven, dat de in de dorpen veelvoorkomende gevaarlijke schutbomen verplaatst dienden te worden naar het buitengebied. Veel van deze schutbomen lagen immers bij de steeds verder uitdijende dorpskommen. De Veghelse burgemeester Arnoldus van Roij voelde er niets voor aan dit verzoek te voldoen, aangezien hij de gemeente zelf prima in staat achtte de veiligheidssituatie in te schatten. De boom stond in 1832 in ieder geval nog op z'n plek. Toen werd de standplaats als volgt omschreven: “op de groote gemeentebloek, het Schutsboomsbroek genaemd, met afgegraven weilanden, hakhout en opgaande geboomte omgeven.” Het Schutsboomsbroek werd dus eveneens als gemeentelijk bleek- of grasveld gebruikt om het wasgoed te drogen.⁵⁰ De functie van bleekveld dateert in ieder geval uit 1792. In dat jaar koopt Andries van der Vleuten een perceel gemeentegrond ‘aan den Schutsboom naast den blijk’.⁵¹

In 1999 realiseerde Bouwbedrijf Van Stiphout uit Sint-Oedenrode aan de Sluisstraat het door de Bossche Ir. De Voogd ontworpen appartementencomplex ‘De Schutsboom’. Dit pand staat weliswaar aan de verkeerde zijde van de straat, maar vormt een herinnering aan de oude Schutsboom aan het Hoogeinde.

1.1.10 ‘BEERJAGEN’ AAN HET HOOGGEINDE

Hoogeinde was in de achttiende eeuw een klein buurtschap. Er heerste een strenge sociale controle; wie zich niet hield aan de traditionele normen, moest er via een volksgericht (charivari) aan geloven. Een vrij ernstige vorm van volksgericht was het zogenaamde ‘beerjagen’ dat men gebruikte voor overspelige personen. In 1771 vond er aan het Hoogeinde in Veghel een volksgericht plaats, waarbij buurtgenoten het beerjagen uitvoerden.

De ‘schuldige’ in kwestie was de vierendertigjarige Geertruy Hendrix van de Laarschot, die waarschijnlijk in één van de huurhuisjes op de Grote Kapelakker (huidige Hoogstraat plan Broederhof) woonde.⁵² Zij verscheen op 9 september voor de schepensbank van Veghel en verklaarde daar ten overstaan van de schout hoe dat zij op woensdagavond 4 september naar de ‘straet’ gegaan was. Zij werd in de gaten gehouden door haar buurtgenoten. Op de terugweg naar huis ontmoette Geertruy ter hoogte van de Aabrug twee mannen: Gerrit Coolen en later Ambrosius Jan Brasse.

Dit moet gezien zijn door enkele inwoners van de Hoogstraat, want toen Geertruy haar weg vervolgde riep Hendricus Francis van Eert vanuit zijn woonhuis: “Als gy se maer vinden kunt, die gij zoekt!”. Niet veel verder ter hoogte van het huis van smid Laurens van Dueren, werd Geertruy vastgepakt door Johannes Jacop Melis van Santvoort, terwijl zij vroeg “Wat

---

⁴⁸ RAV104.129

⁴⁹ RAV117.775

⁵⁰ ‘Schuttersgilden in Veghel’ als uitgave van Gemeente Veghel [THUISpunt Veghel, bibliotheek nr. V0628]

⁵¹ RAV85.113. Het betreft hier de verkoop van percelen gemeenten.

⁵² Hendrick Roefs was huurbaas van Geertruy van de Laarschot. Hij bezat huisjes op de Grote Kapelakker: RAV82.28.

heb ik gedaan?". Op dat moment werd er door Hendrik Willem Verbruggen [knecht bij smid Van Dueren] op een hoorn geblazen, het startsein om te verzamelen voor het charivari.

Vervolgens werd zij door Johannes van Osch, knecht bij oliemolenaar Johannes van de Wiel aan het Hoogeinde, Lambert Adriaen van de Ven, zoon van de herbergier in De Swaen, Jan Vermeulen en Hendricus Hendrik Peter van Eert, knecht bij Peter Sleuwens vastgegrepen en meegesleept naar het water. Ter plaatse werd door Hendricus Willem Verbruggen 'een touw om het lyff gedaen'. Vervolgens hadden Lambert Aart van de Logt, knecht bij Jacop Melis van Santvoort, Francis de Lorge, knecht bij de schepen Jan Marten van Doorn en Dirk Tomas van Rijsingen zich bij het gezelschap gevoegd. Geertruy van de Laarschot werd daarop door de groep mannen in het water geduwd en daar doorheen getrokken. Nadat zij op de kant was gekropen, vroeg zij aan Dirk Tomas van Rijsingen *"Waerom gaet uw niet na huys?"* Van Rijsingen antwoordde: *"Heb ik het gedaen? Blixems kint, dat sal ik uw er nog eens in stoten,"* wat hij ook onmiddellijk deed. Nadat Geertruy voor de tweede keer uit het water kroop, werd zij met een emmer menselijke drek en water overgoten.

Ondertussen waren Petronella en Anneke Hendrix van de Laarschot, zusters van Geertruy gealarmeerd door het hoorngelblaas. Toen zij arriveerden bij het huis van smid Van Dueren, zagen zij hun zus zich vastklampen aan een boom, *"maer door het trecken van Johannes Jacop Melis van Santvoort, Francis Cornelis de Lorgie, Johannis van Osch, Jan Vermeulen, Lambert Adriaen va de Ven, Hendricus Hendrik Peters van Eert en Lambert Aart van de Logt niet langer den boom kennende vasthouden, wiert dy eerste deponente door de voorscreven personen tot en door een kuijl met water gesleept."* De twee zussen wilden het schouwspel stoppen, maar de groep mannen waarschuwde hen en dreigde met eenzelfde behandeling. Daarop snelden de twee zussen zich naar meneer pastoor.

Pastoor Van Roosmalen besloot met zijn knecht de twee zussen te volgen naar het ouderlijk huis van de familie Van de Laarschot *"alwaer den gesejde pastoor en knegt haer eerste deponente [Geertruy] nog nat hebbe gevonden."* Volgens de zussen was er sprake van een hetze. Zij hadden gehoord hoe Hendricus Hendrik van Eert en Hendricus Willem Verbrugge zeiden: *"Tony Johannes van de Ven kan het beste op den hoorn blaasen."* En bovendien had Hendricus Johannes Roefs, huurbaas van Geertuy na het voorval ook nog eens gezegd: *"Al wat schade aen het huys geschiet, sal uw tot laste wesen"*.

Het charivari liep uit op een rechtszaak. De schepensbank Veghel leek weinig genegen om iets te doen voor Geertruy. Toen de daders van het charivari in 1773 voor de schepensbank van Veghel verschenen verklaarden dezen: *"dat de voornoemde requiranten zoo veel ons bekent zyn ordentlyke lieden en staande alle ter goeder naam en faam, uytgenomen eenige gerugten waar van thans een saek voor de Wel Edel Agtbaare Heere scheepenen der hoofstad S' Bosch litis predent soude wesen."* Ook verklaarden de heren schepenen, dat zij *"van deselve Geertruy Hendrixx van de Laarschot en Geerit Colen dikwils hebben hooren spreken als van personen welke van geen goede reputatie, nog ordentlyk gedragh soude syn."* Rooijackers (1994) bespreekt het typische Veghelse voorval van beerjagen in zijn boek over de volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant en gaat er vanuit, dat Geertruy van de Laarschot een 'vrouw van lichte zeden' was.⁵³

1.1.11 1794: GEALLIEERDE EN FRANSE TROEPEN AAN HET HOOGEINDE

In augustus 1794 is de Meierij in staat van oorlog. Franse troepen onder generaal Pichegru –in oorlog met Oostenrijk, Engeland en de Republiek- zijn de Oostenrijkse Nederlanden binnengevallen en trekken op richting 's-Hertogenbosch. Het Staatse en Geallieerde leger van Engelse, Hessische en Hannoverse troepen onder de hertog van York heeft zich samengetrokken op de heide bij Nistelrode en Heeswijk. Voorposten van het leger onder Generaal-Majoor Von Hammerstein hebben zich langs de Dommel- en Aa-linie opgesteld. Veghel krijgt 240 Hessen en Hannoveranen, cavalerie en voetvolk, onder dak. Terwijl in het naburige Sint-Oedenrode maar liefst 12.000 manschappen worden ondergebracht, aangezien de belangrijke Dommelbruggen in dit dorp niet afgebroken zijn. In Sint-Oedenrode blijken de aanwezige troepen zich behoorlijk te misdragen, wat leidt tot een gespannen verhouding tussen bevolking en soldaten.⁵⁴

Het Franse leger trekt ondertussen op in de richting de Dommellinie en opent in de middag van 14 september de aanval op Bostel, dat in een slag van drie uur ingenomen wordt. Nog diezelfde dag verschijnen de eerste Fransen in Sint-Oedenrode en openen een heftig vuurgevecht in het dorp. Von Hammerstein trekt zich terug richting Veghel; de volgende ochtend gevolgd door de achterhoede onder kapitein Ochs. Ter hoogte van de Koevingse Molen verschijnen Franse troepen opnieuw en loopt de Geallieerde terugtocht uit op een regelrechte vlucht.

De Geallieerde officier Von Porbeck beschrijft daarop hoe de vluchtende troepen tussen Eerde en Veghel belanden [ongetwijfeld in De Dubbelen of de Putten]. Von Porbeck beschrijft het als een uitgestrekte heide die begroeid was met heel korte berkenboompjes. Op De Dubbelen/De Putten nemen Franse troepen de Hannoverse ruitery onder vuur. Bang de brug bij Veghel niet meer te kunnen bereiken, slaan zij op de vlucht en laten de Hessische voettroepen in paniek achter. De voettroepen slagen er toch in om via De Putten de buurtschap Hoogeinde te bereiken. Daar worden de troepen opnieuw in het gareel gebracht aan de rand van een open ruimte [een akker?] en de Fransen door een spervuur staande gebracht. De geallieerde achterhoede trekt vervolgens door het Hoogeinde over de Aa-brug en neemt stelling in de beemden langs de Aa. De brug wordt in brand gestoken om de naderende Franse troepen de overtocht te bemoeilijken. Die nemen echter stelling op het Hoogeinde en wachten tot het arriveren van de Franse hoofdmacht onder generaal Pichegru. Pichegru verschijnt op 18 september langs de Aa. Zij verspreiden zich van Veghel tot Boerdonk.⁵⁵

⁵³ RAV106.452 tot RAV106.454 en zie [Rooijackers, 1994:429]

1.2 NIEUWE ONTGINNINGEN: DE PUTTEN EN EIKELKAMP

Ten westen van de buurtschap Hoogeinde lagen uitgestrekte woeste gronden die de benaming De Putten droegen. Zij vormden uitlopers van De Dubbelen; tegenwoordig bekend als industrieterrein in Veghel. Cornelissen (1998) wijst op een mogelijk ontstaan van de benaming Dubbelen na aanleg van de Zuid-Willemsvaart, waardoor de gemeentegronden in twee helften –dubbelen- verdeeld raakten. In 1376 spreekt men echter al van ‘Dubbelen in Eerde’, zodat we mogen aannemen dat de benaming niets met de aanleg van de Zuid-Willemsvaart te maken heeft.⁵⁶

1.2.1 GEMEENTEGRONDEN AAN DE PUTTEN EN DE DUBBELEN

De oude Putten lagen ter hoogte van de Sluis bij dit parkje aan de Begoniastraat. Foto: Veghelinbeeld.nl

Zowel De Dubbelen als De Putten bestonden tot in de negentiende eeuw grotendeels uit woeste gronden. Het recht op gemeenschappelijk gebruik van deze gronden was in 1310 door hertog Jan II van Brabant aan de parochianen van Veghel geschonken. Putten is een ander woord voor vennen. De archieven vermelden wat “*hoijland en moervenneke, gelegen op 't venneke genaemt De Putten*”⁵⁷, wat zou kunnen duiden op moer- of veenputten, maar Cornelissen (1998) wijst eveneens op de betekenis van leemputten, aangezien het moedermateriaal van de bodem in het westelijk deel van Eikelkamp sterk leemhoudend is. De archieven melden in Veghel het voor komen van leemkuilen aan de Schijndelsedijk, waaruit men leem stak om in plaatselijk opgerichte veldovens stenen te bakken.⁵⁸ De ligging van de eigenlijke putten -of vennen- waaraan het gebied

haar naam dankt, is precies bekend. Ze lagen ter hoogte van de latere sluis in de Zuid-Willemsvaart; ongeveer ter hoogte van het tegenwoordige parkje aan de Begoniastraat. Hier stonden enkele afgezonderde huisjes naast een perceel dat bekend stond als “*Peer Deelisse*” [naar de eerste eigenaar Peter Delissen jr.].⁵⁹ Deze huisjes werden rond 1834 bewoond door Jacobus van Santvoort en Martinus van Sinten. Het perceel, waarop de oude Putten lagen, werd in 1849 als ‘*moestuin, voorzien van verschillende fijne vruchtboomen, omsingeld door een gracht*’ verkocht door herbergier Lambertus van den Boogaard.⁶⁰

Overigens is de benaming De Putten in de zeventiende eeuw gebruikelijk voor een akkerklamp in de huidige Eikelkamp. In 1646 verkoopt Catharina van den Bergh, weduwe van Geraert Janssen van Heessel in zijn leven schout en secretaris van de

⁵⁴ [Heesters, 1981:157]

⁵⁵ De officier Heinrich Philipp Reinhard von Porbeck uit Baden beschreef dit in zijn verslag: ‘*Kritische Geschichte der Operationen, welche die Englisch-combinirte Armee zur Vertheidigung von Holland 1794 und 1795 ausgeführt hat.*’ Vertaald door Geert van Uythoven in *De oorlog van 1794-95 op het grondgebied van de republiek der Vereenigde Nederlanden*, blz. 207 e.v.

⁵⁶ [Beijers, 1996:68]

⁵⁷ RAV105.410

⁵⁸ BHIC, Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen, toeg.nr. 9 invent.nr. 46. [folio 31-32v, folio 104v]

⁵⁹ Martien van Asseldonk in zijn reconstructies van Veghel (deelgebied De Putten) [THUISpunt Veghel]

⁶⁰ De Noord-Brabanter, staat- en letterkundig dagblad, 22-12-1849

heerlijkheden Veghel en Erp een akker teulland in de Putten aan Arien Aerts [Olijslagers].⁶¹ In 1660 spreekt men van ‘*eenen acker bouwland genaemt De Putten te Veghel aen het broek*’⁶² en in 1741 verkoopt oud-burgemeester Adriaan Hendrik Olijslagers het akkerland “*agter de olimolen genaemt De Putten*”. De in de zeventiende eeuw ontgonnen percelen in de Putten behoorden in tegenstelling tot het oude buurtschap Hoogeinde niet tot de oudere tiendklamp Middelste Dorhout. Zij werden als jonge ontginningen ingedeeld bij de nieuwe –of novale- tiendklamp Eerde, waarmee de –vóór aanleg van de Zuid-Willemsvaart- centrale ligging van dit gebied tussen Veghel en Eerde benadrukt werd.

1.2.2 HET GEMEENTELIJKE BOS EIKELKAMP

In de zeventiende en achttiende eeuw werden percelen van het woeste terrein aan het Hoogeinde en in De Putten voornamelijk op particulier initiatief ontgonnen.⁶³ In augustus 1749 wordt de schepenbank Veghel gevraagd een ‘*Ekelhof*’ aan te leggen. Op gemeenschappelijk initiatief wordt dan in De Putten het ‘*bosch genaemt den Ekelkamp*’ aangeplant.⁶⁴ Uit de maatboeken van 1792 [‘*Ekelkampbos*’] blijkt de functie van gemeentelijk productiebos. En daarmee voldoet Veghel aan de gebruikelijkheid van meerdere Meierijsse dorpen van die tijd: men legde ‘*ekelhoven*’ aan voor het opkweken van eikenbomen waarmee de openbare rijkswegen beplant werden. Verkoop van jonge heesters en van snoei- of schaarhout uit de kweek leverde de gemeente bovendien extra inkomsten op.⁶⁵ Primair zal de bosbouw op de Eikelkamp zich gericht hebben op de kweek van eikenboompjes. Latere restanten bosperceel bleken echter uit populierenbos te bestaan. Op de kadasterkaarten uit de negentiende eeuw blijkt het oorspronkelijke perceel Eikelkamp in bezit te zijn van de kuiper Jacobus van Doorn aan het Hoogeinde. Hij exploiteert het als hakhoutperceel. Het oorspronkelijke bosareaal is in die periode flink uitgebreid in westelijke richting; daar is een aangrenzend hakhoutperceel aangeplant dat in bezit is van Jonkheer Joseph De Kuyper. In de jaren ‘70 werd het laatste stukje Eikelkamp [‘*t houtere bos*’] gerooid voor de aanleg van bedrijfshallen. En hoewel de in 1749 aangevraagde ‘*Ekelhof*’, later ‘*Ekelkamp*’ het als productiebos amper enkele eeuwen uithield, bleef de benaming in de vorm van Eikelkamp tot op de dag van vandaag in gebruik voor wijk en industrieterrein.

De Violenstraat is aangelegd over het tracé van de Rooisedijk. Van de oude bebouwingsclusters is niets meer te herkennen. Ze verdwenen wegens sanering. Foto: Veghelinbeeld.nl

Op de overgang tussen de Lelielaan en de Chrysantenstraat begon vroeger de oude Eerdse Dijk. De Chrysantenstraat volgt hetzelfde eeuwenoude traject. Foto: Veghelinbeeld.nl

1.2.3 ROOISEDIJK, SCHIJNDELSEDIJK EN EERDESE PAD ALS ONTGINNINGSASSEN

Dat gold niet voor de benaming De Putten. In 1803 worden ze tijdens grootschalige ontginning van het gebied verkaveld. Daarvoor heeft men vanaf het einde van de zeventiende eeuw in eerste instantie gebruik gemaakt van de Schijndelse dijk [nu NCB-laan] en de Nieuwe Rooisedijk [nu Corridor] als ontginningsassen. De Schijndelse dijk liep vanaf het Hoogeinde dwars door de gemeentegronden van De Putten en De Dubbelen naar de landerijen van de hoeve Grootdonk onder Eerde. De Nieuwe Rooisedijk was een afsplitsing van de Oude Rooisedijk. Laatstgenoemde liep vanaf het Hoogeinde richting buurtschap Kempkens onder Eerde. De Nieuwe Rooisedijk liep dwars door De Dubbelen om ter hoogte van het landgoed Lichtenburg de grens met Sint-Oedenrode te passeren. Aangezien het drassige broekland hier overging in de zandverstuiving ten westen van Eerde werd de passerende weg ter plaatse Santsteegt genoemd. Vanaf het begin van de negentiende eeuw werd ook het centrale gedeelte van De Dubbelen en De Putten ontgonnen. Dat gebied werd doorsneden door de Eerdse Pad. Dit eeuwenoude voetpad of kerkpad [de zichtlijn van het pad keek uit op de toren van de oude Veghelse Lambertuskerk] liep vanaf de Kalverkamp bij Eerde dwars door de broeklanden naar het Hoogeinde. Het pad

⁶¹ RAV47.056

⁶² [Cornelissen, 1998:275]

⁶³ Martien van Asseldonk, Gronduitgiften in Veghel 600-1832, 1988 [THUISpunt Veghel].

⁶⁴ Vergelijk [Cornelissen, 1998:98] en BHIC, *Archief Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen, toegangsnr. 9, inventarisnr. 417 folio 81*

⁶⁵ *Beijers en Koolen wijzen op de aanplant van een Ekelhof in Vlierden (1718) en verder bespreekt Beijers de aanplant van Meierijsse Ekelhoven in de archieven van de Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen.*

wordt in de negentiende eeuw beschreven als “De Eerdse Pad in de Putten”, hoewel er in die tijd -zeker sinds 1680 als men spreekt over “Eertsen Dijk”⁶⁶- al deels sprake geweest moet zijn van een dijk. De Eerdse dijk werd namelijk gedurende de achttiende- en negentiende-eeuwse ontginningen aangelegd over het tracé van de rechtgetrokken en opgehoogde Eerdse Pad. De Eerdse Pad was vóór de negentiende eeuw een belangrijke verbindingroute tussen Veghel en Eerde. Door de aanleg van de Zuid-Willemsvaart werd de Eerdse dijk doorsneden en verloor haar functie. Het later zo bekende – maar iets noordelijker gelegen- Boterpad kreeg de nieuwe functie van voetpad naar Veghel. In Veghel bleef de benaming ‘Aan de Eerdse Pad’ nog enige tijd behouden voor de percelen aan de Chrysantenstraat [gedeelte tussen de huidige Anemonenstraat en Begoniastraat]. In de negentiende eeuw werden deze percelen eveneens aangeduid als liggende ‘Achter de Roeff in de Putten’.⁶⁷

De hedendaagse straat De Dubbelen in Eerde is het laatste restant van de oude Eerdse Pad, alhoewel deze straatbenaming jonger is; de Eerdse Pad werd nog in 1934 als zodanig aangeduid [Een deel van de voormalige straat loopt nu als fietspad onder de A50 door tot aan de Marshallweg].⁶⁸ Zowel Schijndelsedijk als Eerdse Pad dienden door de bewoners van het ‘rot’ [buurtschap] Hoogeinde onderhouden te worden. In 1760 moest de Schijndelsedijk door Hoogeinde, Dorshout en de Straat onderhouden worden. De Eerdse Pad diende door Hoogeinde, Dorshout en Eerde onderhouden te worden. Vanaf 1788 werd het onderhoud aan de Schijndelsedijk verruild voor dat van de recentelijk aangelegde Nieuwe Rooisedijk. Als toezichthouders of ‘rotmeesters’ van Hoogeinde dienden vanaf 1760 Gerrit van den Biggelaar, Antonij Peter Dirx, Johannes Tonij van de Ven, Antony Hendriks van de Ven en Jan van Hooft.⁶⁹

De ligging van Hoogeinde aan de Rooisedijk, Schijndelsedijk en Eerdse Pad verklaart wellicht eveneens de vele sociaal-economische banden die er waren tussen bewoners, grondeigenaren en huizenbezitters van het Hoogeinde en de dorpen Eerde, Schijndel en Sint-Oedenrode. In dat opzicht is Hoogeinde een écht Meierijs stuk Veghel.⁷⁰

1.2.3.1 BEROVING AAN DE EERDSE PAD

Op 13 maart 1798 verschijnt een zekere Johannes Waggelmans voor de “leeden der municipaliteit Veghel”. Waggelmans, “staande ter goeder naam en faam”, legt op verzoek van “den President waarnemende ‘t officie alhier” een beëdigde verklaring af over een beroving aan de Eerdse Pad.

Hij verklaart “dat laastelede zondag avond synde geweest den 25 maart tussen circa agt à negen uren, comende den comparant van Schyndel na herwaarts onderwegen sijnde op het soogenaamde Eerds Padje of dijkje, ongeveer op de helft leggende tussen het Eerd en Veghel. Dat hij circa een schoot ver van sig aan sag komen een persoon hebbende aan een blaauwe keel en van ter seijde op het broek naast den Schijndelsen Dijk meede een persoon, ook aan hebbende een blaauwe keel. Dat den comparant zyn weg vervolgde, den eerste persoon soodra hij bij hem comparant was, hem comparant met syne eenen hand bij de borst vattende, en met de andere hand hem comparant een mes op sijn hard setten, seggende: “Geeft alles af wat je hebt, en verroert uw niet, of ik sal u kapot maaken.” Dat den comparant toen toesprong en die persoon een dou op de borst gaf, waar door zij beijde met elkanderen in den sloot vielen, alsoo die persoonen onder het vallen hem comparant greep, staande dus met haar beyde in den sloot teegenover elkanderen. Dat doen direct den tweede persoon, welke hij comparant van ter seijde had sien aankomen er bij quam, syn mes ook trekkende hem comparant verscheijde sneede door sijn kamisool, rok en hoed, en ook in het hoofd kreeg. Dat den comparant toen van den tweede persoon met sijn arm wierd vastgebonden en den eerste persoon het mes weer op de borst setten en seijde: “Geef af.” Dat den comparant daar op seijde: “Neem maar af wat ik heb en laat mij dan los.” Waerop den tweede persoon hem uijt sijn sak haalde neege gulden twee stuivers, sijn mes en sijn pijp met het pijpedopje, waar op den gemelde persoonen hem comparant verlieten en neemende haaren weg door ‘t broek op ‘t Schyndels gat. Eyndelyk verklaart den comparant de persoonen niet te kennen, mits hy comparant soo ontstelt was en de persoonen beijde haare hoeden neerslaande na beneeden in de oogen hielden, dog dat hij comparant wel hoorde dat sij haar spraak veranderde ende taal gelijk was aan een inlander, of soo als hier in ‘t gemeen gesproken word.”⁷¹

1.2.4 HET MEIERIJSE PEPPELLANDSCHAP ROND ‘KLOMPENDORP’ VEGHEL

De negentiende-eeuwse broeklandontginningen aan de Nieuwe Rooisedijk, Schijndelsedijk en Eerdse Pad worden gekenmerkt door een rationeel verkavelingspatroon. Vanwege de vochtige gesteldheid van de grond in dit deel van de gemeente Veghel werd het grootste gedeelte van de nieuwe landerijen in gebruik genomen als grasland, dat een matige

⁶⁶ RAV57.036. Erfdeling kinderen Arien Aerts en Geertruijt Cornelis van Deursen aan het Hoogeinde.

⁶⁷ [Cornellissen, 1998:280] (om precies te zijn de percelen A1519-A1521 volgens het kadaster van 1832 in het bezit van Van Doorn)

⁶⁸ BHIC, Toegangsnr: 7698 inventarisnummers 3750 .1175

⁶⁹ RAV165.295 e.v.

⁷⁰ De archieven van de schepenbank vertellen veel over de connecties. Zo zijn met name de aan het Hoogeind gegoede families Van der Hagen, Van den Groenendaal en Van de Ven voorbeelden van op Veghel, Schijndel, Sint-Oedenrode en/of Eerde georiënteerde families.

⁷¹ Martien van Asseldonk, Oud Veghel, Veghelse attestaties, geschillen en boeten, www.oudzijtaart.nl R115.70

kwaliteit gras opleverde. Ter ontwatering van de vochtige leemhoudende grond werden sloten gegraven en rechtlijnige zandpaden aangelegd. Deze zandpaden kregen de benaming 'Dreef' aangezien de randen met bomen werden aangeplant. De aanplant in De Dubbelen en De Putten bestond uit populieren, die wegens hun snelle groei en goede ontwatering van de bodem economisch het meest rendabel waren.⁷² Hiermee ontstond het gesloten coulisselandschap of peppellandschap dat op vrij grote schaal voorkwam in de Midden-Meierij. Volgens Puijbroek (1969) behoort Veghel samen met Schijndel en Sint-Michielsgestel absoluut tot het oorspronkelijke concentratiegebied van de Meierijsse populierenteelt. In Veghel bevond het overgrote deel van het populierenlandschap zich ten westen van de Aa. Daar lagen immers veel leemhoudende gronden zoals de uitgestrekte Dubbelen die als nieuwe ontginningen beplant werden met populierendreven. De aanplant van populieren was niet enkel wegens de bodemgesteldheid gunstig; het had ook een economische reden. In 1696 kwam er vanuit de Staten-Generaal een plicht op het planten van bomen in de Meierij van Den Bosch om de inkomsten van de houtschat [belasting op hout] te verhogen. In Schijndel en Veghel leverde die plantplicht al in de zeventiende eeuw de houtschat het hoogste rendement van de Meierij op. Op 20 juli 1705 vraagt de schepenbank Schijndel hoe men omgaat met het innen van de houtschat. Daarop verklaren een reeks houtbewerkers uit Lieshout, Son, Breugel, Erp en Veghel aan de schepenbank van Veghel dat het plaatselijk geproduceerde hout belastingvrij is, indien het plaatselijk verwerkt wordt. Indien het hout getransporteerd of geïmporteerd wordt, betaalt men er belasting of 'houtschat' voor. Dit werd door de Veghelaren Wouter van der Santvoort, Hendrik Lamberts van de Ven en Jan Goorts van der Mee, allemaal (oud-)schepenen en klompenmakers tezamen met Jan Claessen, rademaker, bevestigd.⁷³ De opbrengst van de houtschat zou in Veghel nog verder toenemen: tussen 1760 en 1780 vindt de grootste toename opnieuw plaats in de dorpen Schijndel, Veghel en Sint-Oedenrode. Geen wonder, dat deze dorpen dan ook het hart van het Meierijsse populierenlandschap vormden.

Typisch negentiende-eeuws landschapsbeeld in Veghel-West. Ongelooflijk maar waar, het zandpad op de foto is de voormalige Schijndelsedijk in 1927 [nu NCB-laan], in de negentiende eeuw onderdeel van De Putten. Tegenwoordig wordt het straatbeeld bepaald door woningen en fabrieken als DMV, maar in de jaren '20 was dit nog een peppellaan. Na de aanleg van het kanaal werd de oude weg naar Schijndel doorsneden en liep het verkeer naar deze plaats via de Sluis. De Oude Veghelsedijk te Wijbosch draagt als restant van deze voormalige verbinding Schijndel-Veghel nog altijd het karakter van een peppellaan.

Overigens werd de aanplant in Veghel niet alleen karakteristiek voor nieuwe ontginningen als De Putten en De Dubbelen; ook de dreven in eeuwenoude buurtschappen als Dorshout en Leest werden wegens het geldende voorpootrecht met populieren beplant en bleven tot in de jaren '60 van de twintigste eeuw een typisch voorbeeld van het gesloten

⁷² [Puijbroek, van, 1969:60]

⁷³ RAV94.284

coumisselandschap. De ‘coumissen’ schoven op een tijdschaal van een tiental jaren voortdurend op en neer naar gelang bomen geplant werden, groeiden, gekapt en herplant werden. Ze werden pas echt duidelijk zichtbaar toen in het begin van de twintigste eeuw de hagen uit Brabants landschap verdwenen, waardoor het landschap als geheel een meer open aanblik bood en de hoogopgaande populieren een sterk contrast boden met de open velden.⁷⁴ De populierenteelt bleef lange tijd floreren wegens de bruikbaarheid van het populierenhout voor de plaatselijke klompenindustrie. In 1808 wordt Veghel letterlijk een ‘klompendorp’ genoemd. In 1863 telde Veghel maar liefst twintig klompenmakerijen en vormde daarmee samen met Schijndel [drieënvijftig klompenmakerijen], Sint-Oedenrode [tweeëntwintig klompenmakerijen], Boxtel [achttien klompenmakerijen] en Liempde [vijftien klompenmakerijen] het concentratiegebied van de Meierijsse klompenindustrie.⁷⁵ In tegenstelling tot buurdorpen als Schijndel en Sint-Oedenrode heeft Veghel zich echter nooit geprofileerd als ‘peppeldorp’. Al in 1866 op de tentoonstelling voor Volksvljijt te Amsterdam, lieten de Veghelse bedrijven de klompen thuis en verkozen damast, spijkerfabricage, leder en wasblekerij als inzendingen om Veghel’s volksvljijt te promoten.⁷⁶

Het stereotype beeld van het Meierijsse klompenmakerdorp is voor Veghel grotendeels verloren gegaan in de twintigste eeuw toen door de gigantische industrieontwikkeling allerlei nijverheden de kleinschalige klompenindustrie verdreven. Opvallend genoeg bleef de klompenfabricage tenslotte niet achter bij de industriële ontwikkelingen van Veghel; de klompenfabriek van de familie Brox aan de Schijndelsedijk [nu NCB-laan] was in 1912 één van de acht machinale klompenfabrieken in de provincie Noord-Brabant en de enige in de regio.⁷⁷

Op de foto werknemers van de stoomklompenfabriek van de familie Brox aan de Schijndelsedijk [NCB-laan]. In 1922 werd de fabriek verkocht⁷⁸. Later was er Fiat-garage Van Den Dungen gevestigd.

Het populierenlandschap dat gedurende de achttiende eeuw haar intrede deed met de klompenindustrie, ging ook teloor bij het verdwijnen van diezelfde klompennijverheid. Het populierenlandschap in Veghel-West bleef grotendeels behouden tot in de jaren 1960-1965. Daarna maakten de populierenrijen massaal plaats voor de uitbreiding van industrieterreinen. Leuk detail is, dat Piet van der Heijden uit de Oude Sluisweg met z’n mallejan [een as met hoge wielen] boomstammen vervoerde voor de hout- en klompenindustrie.⁷⁹

⁷⁴ *Landscape-change, rural industry and tax-policies in the eastern part of the province North-Brabant, The Netherlands (18th century)*, K.A.H.W. Leenders, 1998

⁷⁵ *Geschiedenis van Sint-Oedenrode*, W. Heesters en C. Rademaker. Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1972. blz. 264. Titel *Statistisch jaarboek voor het koninkrijk der Nederlanden ...*, deel 14 en 15 Ministerie van Binnenlandse Zaken 1868, blz. 343.

⁷⁶ [Puijjenbroek, 1969:102]

⁷⁷ [Eerenbeemt. Van den 1996:207]

⁷⁸ *Nieuw Rotterdamsche Courant*, 01-10-1922

⁷⁹ *Kroniek Vehchele*, volgnummer 11 blz. 41. “De klomp en zijn maker”